

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

Bakalářská práce

**POČÁTKY VÝSKYTU SOCIÁLNĚ
PATOLOGICKÝCH JEVŮ
V PŘEDŠKOLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ**

Autor: Luděk Hruška

Vedoucí práce: Mgr. Eva Svobodová

UNIVERSITY OF SOUTH BOHEMIA IN ČESKÉ BUDĚJOVICE
PEDAGOGICAL FACULTY
DEPARTMENT OF PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Bachelor thesis

ORIGINS OF SOCIO-PATHOLOGIC PHENOMENA
IN THE PRE-SCHOOL EDUCATION

Author: Luděk Hruška

Supervisor: Mgr. Eva Svobodová

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s ustanovením § 47b, zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 31. března 2009

Luděk Hruška

Poděkování

Touto cestou děkuji Mgr. Evě Svobodové za odborné vedení a metodickou pomoc, Mgr. Heleně Gruberové za věcné připomínky při zpracování své bakalářské práce a všem osloveným respondentům v dotazníkovém výzkumu.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o problematice sociálně patologických jevů v oblasti předškolního vzdělávání. Teoretická část se zabývá jednak samotnou kategorizací sociálně patologických jevů, jednak vlivy, které je mohou vyvolat. Dále řeší otázku, zda současná legislativa dokáže dostatečně ochránit dítě před těmito jevy. Výstupem této části je pojmenování rizik, na která by se měli pedagogové v předškolním vzdělávání zaměřit.

Součástí bakalářské práce je výzkum, který zjišťuje, jak dalece je oblast předškolního vzdělávání zasažena sociálně patologickými jevy. Zároveň se zabývá otázkou, zda je v této oblasti vzdělávání prováděna prevence. Pokud ano, jakou formou. Na základě těchto zjištění je provedena analýza dat a následně jejich komparace s celorepublikovými daty Českého statistického úřadu a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, odbor sociálně právní ochrany dětí.

Abstract

This bachelor thesis focuses on the occurrence of socio-pathologic phenomena in the pre-school education. The theoretical part deals with the categorisation of socio-pathologic phenomena as well as with the impacts which may induce their occurrence. Further it examines, whether the current legislation is sufficient to safeguard children against these phenomena. To sum up, the risks, which should be taken into account in the pre-school education, are listed.

An integral part of this thesis makes a research work with a view to identify the expansion of the socio-pathologic phenomena in the pre-school education. At the same time it asks a question whether and how is the prevention in the pre-school education practised. Based on the research output are the data analysed and compared with the general data of the Czech Bureau of Statistics and of the Ministry of labour and social affairs, Bureau of social-legal protection of children.

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1	Sociálně patologické jevy.....	10
2.1.1	Vymezení sociálně patologických jevů.....	10
2.1.2	Charakteristika a klasifikace poruch chování u dětí a mladistvých	12
2.1.3	Rozdělení sociálně patologických jevů.....	13
2.1.4	Charakteristika sociálně patologických jevů.....	14
2.2	Možné příčiny sociálně patologických jevů	18
2.2.1	Vliv rodiny	18
2.2.2	Vliv sociálního prostředí	20
2.2.3	Asociální chování pedagoga	23
2.2.4	Vliv médií	24
2.3	Legislativně právní ochrana dítěte	26
2.4	Prevence sociálně patologických jevů.....	27
3	PRAKTICKÁ ČÁST.....	29
3.1	Cíl výzkumu	29
3.2	Charakteristika vybraného vzorku.....	29
3.3	Metody výzkumu.....	30
3.4	Výzkumné hypotézy	30
3.5	Potvrzení a objasnění výzkumu.....	31
3.5.1	Výskyt agresivity v MŠ.....	32
3.5.2	Výskyt záměrné a vědomé lži v MŠ	34
3.5.3	Výskyt dětské krádeže v MŠ.....	35
3.5.4	Výskyt rasismu v MŠ	36
3.5.5	Výskyt vandalismu v MŠ	37
3.5.6	Výskyt šikany v MŠ	38
3.5.7	Prevence sociálně patologických jevů v mateřských školách.....	40
3.5.8	Podíl pedagoga na vzniku sociálně patologických jevů.....	41
3.6	Verifikace/falzifikace hypotéz	42
3.7	Porovnání dat Českého statistického úřadu s daty Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí	44
3.7.1	Rodinné zázemí dětí evidovaných Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí	46
3.7.2	Děti do patnácti let	49
3.7.3	Mladiství od 15 do 18 let	49
4	ZÁVĚR	51
	Literatura	53
	Seznam příloh.....	55

1 ÚVOD

I když na téma sociálně patologické jevy bylo již mnoho napsáno a realizováno, stále se je nedaří minimalizovat do té míry, aby přestaly systematicky deformovat naši společnost. Vytrácí se solidarita, loajalita, úcta k druhému a empatie. Naproti tomu vzkvétá agresivita, brutalita, nevraživost, rivalita, sobeckost, stres či jiné nešvary moderní společnosti. Rodina jakožto základní lidská jednotka v mnoha případech přestává plnit svou funkci nebo zcela selhává. Neustále narůstá počet nemanželských dětí nebo dětí vyrůstajících s nevlastním rodičem, přibývá rozvodů, vznikají kariérová manželství, kde se děti ocitají na okraji zájmu. Došlo k dynamické proměně naší společnosti v návaznosti na změnu režimu po roce 1989. Objevuje se nedostatek citových podnětů v rodině, ztráta pocitu bezpečí ve společnosti i v rodině, absence zralých sociálních vzorů, orientace na majetek či sociální postavení. To vše se zákonitě odrazilo v životním stylu rodiny a nastartovalo zcela nový výchovný styl.

Důsledkem těchto změn je značný nárůst sociálně patologických jevů. Zatímco dříve byly tyto jevy víceméně výsadou dysfunkčních rodin, v dnešní době nelze jednoznačně říci, že jsou omezeny na tuto skupinu. Jak jinak vysvětlit, že dítě z materiálně zajištěné a na první pohled funkční rodiny propadne alkoholismu, bere drogy, stane se gamblerem či se podílí na různé delikventní činnosti? Příčin může být mnoho. Nedostatek nebo naopak nadbytek citu, různé vlivy sociálního prostředí nebo dědičné dispozice. Rovněž orientace na úspěch, konzumní způsob života či některé výchovné styly mohou mít rozhodující vliv na zvyšování počtu asociálně se chovajících jedinců. Násilí přestává být vnímáno jako něco špatného a stává se běžnou součástí všedního dne.

Vše, co se v naší společnosti děje, ať už záměrně či mimoděk, ovlivňuje naše děti. Svými city, postoji a jednáním rozhodujeme o jejich vývoji, o průběhu jejich dětství. Značný vliv mají proto kromě rodiny také pedagogové mateřských škol a prvního stupně základní školy. Mnohdy chování a morální kvality pedagogů mohou dítě zásadně ovlivnit na celý život. Proto považuji za nutné začít s prevencí sociálně patologických jevů již v předškolním vzdělávání.

V teoretické části této práce se pokusím zachytit souvislosti vzniku sociálně patologických jevů s prostředím rodiny a pojmenuji rizika, která mohou být spouštěčem těchto jevů. Z hlediska prevence považuji za zásadní předškolní období. I když nemůžeme změnit výchovný styl v rodině, je možné ovlivnit jednání učitelů, sociální klima ve třídě a vztahy dětí k sobě navzájem. Stěžejní částí mé práce je praktický výzkum, ve kterém dotazníkovou metodou mapuji výskyt sociálně patologických jevů v předškolním vzdělávání. Zjištěné údaje jsou porovnány se stanovenými hypotézami a s celorepublikovými daty Českého statistického úřadu a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Sociálně patologické jevy

2.1.1 Vymezení sociálně patologických jevů

„Sociálně patologickým jevem se obecně rozumí takové chování jedince, které je charakteristické především nezdravým životním stylem, nedodržováním nebo porušováním sociálních norem, zákonů, předpisů a etických hodnot, chování a jednání, které vede k poškozování zdraví jedince, prostředí, ve kterém žije a pracuje, a ve svém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím.“¹ „Teprve se vznikem zákonů a všeobecně závazných společenských norem se tedy člověk stává buď konformním (normy respektuje), nebo deviantním (normy porušuje).“²

Podle F.Koukolíka vznikají deprivanti ve všech dobách a na všech místech naší planety. Deprivantem nazýváme takového člověka, který z biologického, psychologického a sociokulturního důvodu lidské normality nedosáhl nebo o ni přišel. Postižení u této skupiny lidí nelze spatřovat pouze v intelektové oblasti, ale spíše v citové a hodnotové.³

Mezi základní znaky deprivanství patří parazitismus a ničivost, které se projevují vůči všemu hodnotově odlišnému.⁴ Již v mateřských školách se můžeme u některých dětí setkat s chováním, které se svou podstatou blíží deprivanství. Abychom však rozpoznali znaky tohoto chování, je zapotřebí si nejprve ujasnit pojem lidské normality.

Normalitou je podle H.Vykopalové takové chování, které je očekáváno a které předepisuje určitá společnost či skupina. Nedodržení tohoto chování je spojeno se sankcemi.⁵ To potvrzuje i F.Koukolík, který v této souvislosti zmiňuje, že *„odchylná stavba a činnost toho, co bylo niterním základem normality, znamená odchylné zpracování a hodnocení například informací o chování druhého člověka. Příkladem mohou být důsledky soustavného fyzického násilí na malých dětech. Přátelské nebo*

¹ POKORNÝ, V., et al. *Prevence sociálně patologických jevů: Manuál praxe*. 3. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, r. s., 2003, s. 9.

² MÜHLPACHER, P. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 7.

³ KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*. Praha: Makropulos, 1996.

⁴ KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*. Praha: Makropulos, 1996.

⁵ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.

neutrální informace má takto poškozený jedinec sklon zpracovávat jako útočné a nepřátelské.“⁶

Dále upozorňuje i na možný vývoj antisociálního chování v předškolním věku: *„Na možnost vývoje antisociálního chování je však možné u chlapců v předškolním věku soudit z kombinace impulzivity, malé závislosti na odměně a nízké hladiny úzkosti.“⁷* Znalost a rozlišování této kombinace považuje F.Koukolík za nepostradatelnou součást výuky učitelek mateřských škol.

Dítě v předškolním věku si osvojuje normy chování především sociálním učením, jeho vývoj ovlivňují výchova a emoční klima v rodině.⁸ Z tohoto je patrné, že dítě se bude v dospělosti chovat tak, jak mu to ukázalo a umožnilo jeho rodinné zázemí.

⁶ KOUKOLÍK, DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*. Praha: Makropulos, 1996., s. 48.

⁷ KOUKOLÍK, DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*. Praha: Makropulos, 1996., s. 115.

⁸ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007.

2.1.2 Charakteristika a klasifikace poruch chování u dětí a mladistvých

Poruchy chování jsou vždy posuzovány z hlediska věkové normy, pohlaví, sociokulturního prostředí a společenské závažnosti. Rozumíme tím projevy jedince, které se vymykají průměrnému chování, a rozdělujeme je na následující kategorie:

- disociální chování - Projevuje se krátkodobými výstřelky v chování. Toto chování je odstranitelné běžnými pedagogickými prostředky. Patří sem neposlušnost, lež, zlozvyky, dětský vzdor, nekázeň, přestupky proti školnímu řádu apod. Je nejméně společensky závadné.
- asociální chování - Jedinec škodí především sám sobě tím, že se vyřazuje ze svého sociálního prostředí. Patří sem např. záškoláctví, dětské útky, toulavost, negativismus v jednání s lidmi, alkoholismus, toxikomanie, sebepoškozování, sebevraždy apod. Toto chování je společensky závažnější, je nutné je řešit ve spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou nebo dětskou psychiatrií, neboť nejdou řešit běžnými výchovnými metodami.
- antisociální chování - Vyznačuje se nejvyšší společenskou nebezpečností, porušováním základních společenských i právních norem. Jedinec vědomě škodí společnosti s cílem ublížit. Jsou ničeny společenské hodnoty. Patří sem krádež, loupež, vandalství, výtržnictví, ublížení na zdraví, zneužití, znásilnění, zabití nebo vražda. Uvedené poruchy řadíme do oblasti dětské kriminality, to je do 15 let věku dítěte (prekriminalita) nebo do oblasti juvenilní delikvence, to je do 18 let. Většinou jsou tyto projevy chování trestně stíhané jako přestupky nebo trestné činy. Jednotlivé činy se liší různým stupněm agresivity a cílem, proti kterému jsou namířeny (majetek, osoby a společenské hodnoty).⁹

⁹ MIŇHOVÁ, J., NOVOTNÁ, L. *Psychopatologie pro učitele*. Plzeň: Západočeská univerzita, fakulta pedagogická, 2000.

2.1.3 Rozdělení sociálně patologických jevů

V této části definuji sociálně patologické jevy, které se mohou objevit nebo se již objevují v předškolním a základním vzdělávání. Pomůckou při jejich kategorizaci mi byl metodický pokyn MŠMT ČR, č.j. 20 006/2007-51. Uvedu přehled jevů z prostředí základního vzdělávání a následně se budu detailněji věnovat jevům z oblasti předškolního vzdělávání.

Základní vzdělávání

- záškoláctví
- šikana
- rasismus, xenofobie
- kriminalita, delikvence, vandalismus
- užívání návykových látek (tabák, alkohol, omamné a psychotropní látky, onemocnění HIV/AIDS a další infekční nemoci související s užíváním návykových látek)
- závislost na politickém a náboženském extremismu
- netolismus (virtuální drogy), gambling (patologické hráčství)¹⁰

Předškolní vzdělávání

- agresivita
- šikana
- rasismus
- dětská krádež
- lež
- vandalismus

¹⁰ http://www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/PH_20006_07_51_MP_k_preveni_SPJ_k_podpisu_mini.pdf

2.1.4 Charakteristika sociálně patologických jevů

Agresivita

Agresivita se v mateřské škole může projevit jako násilné chování dítěte, které je zaměřeno proti vrstevníkům (někdy také rodičům nebo vychovatelům), především nadáváním, posměchem, vyhrožováním (agresivita verbální - slovní), dále pak kopáním, kousáním, štipáním, bitím (agresivita fyzická) nebo vyhrožujícími gesty (agresivita symbolická).

Podle Z.Matějčka má agresivita „širší rozsah a nesmíme v ní vidět vždy jen akt fyzického násilí. Znamená určité útočné zaměření naší energie vůči něčemu. A tím něčím může být jakákoliv překážka, jakýkoliv úkol či problém.“¹¹

Dětské agresivní zlobení je zásobou energie v dětském organismu, která se uvolňuje nesocializovaně k prosazení okamžitých cílů. Mnohdy agresivní chování vzniká právě proto, že děti nemají možnost svou energii určitým způsobem odreagovat.¹² Toto potvrzuje i E.Antier, který tvrdí, že „*agresivita je součástí lidské přirozenosti*“ a jako taková dodává dítěti energii a motivaci při sebepřekonávání. Důležité je, aby zůstala v kontrolovatelných mezích, jen tak se bude podílet na úspěchu dítěte. Úkolem výchovy by tedy nemělo být potlačení agresivity, ale její usměrnění žádoucím směrem,¹³ například zaměřením na rozvoj komunikačních okruhů prostřednictvím jazyka. Prostředkem tak může být amatérské divadlo, hry založené na přemýšlivosti a fantazii nebo umělecká tvořivost. Podle E.Antiera je sport dobrý pro tělo i ducha, ale agresivitu nevyлéčí.¹⁴

¹¹ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, 2. vyd. Praha: Avicentrum, zdravotnické nakladatelství, n.p. 1989, s. 255.

¹² MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, 2. vyd. Praha: Avicentrum, zdravotnické nakladatelství, n.p. 1989.

¹³ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, s.r.o., 2004, s. 9.

¹⁴ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, s.r.o., 2004.

Šikana

„Šikana je jakékoli chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit, ponížovat nebo zastrašovat jiného člověka či skupinu lidí.“¹⁵ M.Kolář aplikuje pojem šikana na školní prostředí: „Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“¹⁶

Také podle předních britských odborníků je šikanování: *„...když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině.“¹⁷* Dá se tedy říci, že jde o záměrné a opakované, většinou agresivní chování jednotlivce či skupiny vůči jinému jednotlivci či skupině. V mateřské škole se může projevit kromě fyzických útoků, nadávek a vyhrožování i jako přehlížení či ignorování dítěte.

Rasismus

Rasismus *„je názor, který tvrdí, že někteří lidé jsou nadřazení a jiní méněcenní z důvodu příslušnosti k určité rase. Rasisti definují rasu jako skupinu lidí stejného původu. Rozlišují různé rasy podle fyzického charakteru, jako je barva kůže nebo kvalita vlasů. Slovo „rasismus“ se používá k označení agresivního či ponižujícího chování k příslušníkům jiné rasy“.¹⁸*

V předškolním vzdělávání se toto ponižující chování může projevit např. ignorací při hrách, neochotou spolupracovat, odmítnutím sedět společně s dítětem jiného vzhledu nebo odmítnutím dát takovému dítěti ruku na vycházce.

¹⁵ ŠVARCOVÁ, E., ČAPEK, R. *Pro prevenci sociálně patologických jevů*. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2002, s. 44.

¹⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 27.

¹⁷ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 26.

¹⁸ http://www.detskaprava.cz/nactileti/letaky_rasismus.htm

Dětská krádež

Krádeží rozumíme vědomé odcizení nějaké věci. U dětí hovoříme o krádeži, při takovém stupni duševního vývoje, kdy je schopno rozeznat rozdíl mezi svými a cizími věcmi a zároveň si uvědomuje nepřijatelnost tohoto činu.

„Nejčastější motivy dětských krádeží:

- a) touha přivlastnit si něco, co obdivuje u jiného dítěte a co je mu nedostupné,
- b) touha po něčem zakázaném (obézní dítě nebo dítě s přísnou dietou krade jídlo),
- c) nápodoba špatného příkladu z rodiny nebo z jiné sociální skupiny,
- d) kompenzace pocitu méněcennosti (snaha upoutat na sebe pozornost),
- e) kompenzace citové deprivace (substituční krádeže),
- f) snaha zavděčit se spolužákům a získat si jejich přátelství (u dětí, které mají špatnou sociometrickou pozici ve skupině vrstevníků),
- g) snaha někomu ublížit (škodolibost, zlomyslnost),
- h) impulzivní chování, nezdrženlivost.“¹⁹

Od prosté krádeže rozlišujeme kleptomani, což je nutkavé jednání, jehož cílem je samotný akt krádeže, nikoliv odcizená věc. Příznačné pro tuto poruchu je, že dítě odcizuje předměty bezúčelně, o věci okamžitě po krádeži ztratí zájem nebo je i zahodí. „Zatímco krádež je výchovným problémem, kleptomanie je duševní poruchou, která se nedá zvládnout normálními pedagogickými prostředky. Apelovat na vůli dětského nebo dospělého kleptomana nemá smysl, neboť při snaze potlačit toto jednání prožívá jedinec nepřekonatelné vnitřní napětí až úzkost (kompulze).“²⁰

¹⁹ MIŇHOVÁ, J., NOVOTNÁ, L. *Psychopatologie pro učitele*. Plzeň: Západočeská univerzita, fakulta pedagogická, 2000, s. 110.

²⁰ MIŇHOVÁ, J., NOVOTNÁ, L. *Psychopatologie pro učitele*. Plzeň: Západočeská univerzita, fakulta pedagogická, 2000, s. 111.

Lež

*„Lež je vědomé a záměrné zkreslování skutečnosti za účelem ochránit se, vyhnout se nepříjemné situaci, povinností nebo se záměrem ublížit tímto způsobem jinému“.*²¹

U dětí hovoříme o lži až tehdy, když je dítě schopno odlišit fantazijní představy od skutečnosti. Častá lež bývá zpravidla znakem mravní narušenosti. Je nutno posoudit, zda se jedná o lež průzračnou či rafinovanou, zda jde o ojedinělou lež nebo o návyk. Za nejzávažnější považujeme lež, jejímž účelem je někomu ublížit. Jen výjimečně může mít lhaní u dětí i dobré pohnutky (např. ochránit kamaráda). Pravá lež vždy sleduje nějaký účel. Děti školního věku nejčastěji lžou pod vlivem strachu. U této lži se snažíme dítěti vysvětlit nesprávnost jeho chování, ale zároveň oceníme jeho odvahu a jeho přiznání chyby či přestupku. Druhým motivem lhaní bývá chvástavost, zde se snažíme zjistit, zda si dítě lhaním nekompenzuje pocit neúspěšnosti nebo špatnou pozici v kolektivu.²² *„Při výchově k pravdomluvnosti je důležité nejen dětem vštěpovat zásady správného chování, ale především na ně působit pozitivním příkladem.“*²³

Vandalismus

*„Hlavním rozlišovacím znakem vandalismu jako kategorie chování jednotlivce či skupin, je nesmyslnost ničení hodnot materiální i duchovní kultury a civilizačních vymožeností.“*²⁴ Vandalismem proto označujeme takové chování, při kterém dochází k poškození nebo ničení veřejného i soukromého majetku, které nepřináší pachateli žádné obohacení a ke kterému nemá žádný motiv. Koná tak jen pro vlastní potěšení nebo odreagování. Často dochází k takovému jednání pod vlivem alkoholu nebo drog.²⁵

V mateřské škole se může toto chování projevovat např. rozbíjením hraček, bořením staveb nebo záměrným ničením věcí.

²¹ MIŇHOVÁ, J., NOVOTNÁ, L. Psychopatologie pro učitele. Plzeň: Západočeská univerzita, fakulta pedagogická, 2000, s. 108.

²² MIŇHOVÁ, J., NOVOTNÁ, L. Psychopatologie pro učitele. Plzeň: Západočeská univerzita, fakulta pedagogická, 2000.

²³ MIŇHOVÁ, J., NOVOTNÁ, L. Psychopatologie pro učitele. Plzeň: Západočeská univerzita, fakulta pedagogická, 2000, s. 108.

²⁴ http://www.help24.cz/index.php?page=clanky&view=kde_prameni_vandalismus

²⁵ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vandalismus>

2.2 Možné příčiny sociálně patologických jevů

2.2.1 Vliv rodiny

Rodina patří po staletí k nejpřirozenějšímu prostředí, kde se odehrává výchova, utvářejí se sociální vztahy a plní další potřeby člověka. Představuje též první spojnicí s okolním světem. Mezi rizika, která zásadně ovlivňují výchovu dalších generací, patří rozvodovost, dvoukariérová manželství a mimomanželská porodnost.²⁶

Tyto skutečnosti nelze změnit, a proto je potřeba již od nejútlejšího věku upevňovat v dětech tradiční hodnoty, na kterých je založena naše společnost. Otázkou do budoucna zůstává, zda jsme schopni změnit pohled dítěte na rodinu, když samo pochází z dysfunkčního a nestabilního rodinného prostředí. Je však také pravda, že rodina s jedním rodičem může být stabilnější a dítě šťastnější než v rodině s oběma rodiči, pro které je vzájemné soužití nesnesitelné.

Další problém představuje ekonomicky zajištěná rodina na určité životní úrovni, kde má dítě dostatek smyslových a intelektových podnětů, ale přesto může citově strádat a být v tomto směru zanedbáváno.²⁷ I zde dle mého názoru hrozí obdobné riziko jako u rodin dysfunkčních, dítě se také může stát „obětí“ některého sociálně patologického jevu.

Rizika rodinného prostředí:

- **Anomální osobnosti rodičů** - patří sem především osoby s delikventními sklony, alkoholici, emočně chladní jedinci a nevyrovnané osobnosti aj., ale i konflikty mezi rodiči.
- **Rodiny vychovávající nevlastní nebo postižené dítě.**
- **Rodina s novým partnerem nebo s rodičem, který byl v dětství zneužíván**
- **Neúplná rodina** - ve většině případů chybí otec jako vzor.
- **Subdeprivační zkušenost dítěte** - dítě pochází z úplné rodiny, která jeví pouze formální charakter s absencí citové vazby a pravidel.

²⁶ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.

²⁷ PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita, 2007.

- **Nuda, nedostatek životního smyslu a cíle v rodině** - dítě pochází z úplné a na první pohled funkční rodiny, která však postrádá jakýkoliv životní smysl, nenabízí dítěti dostatek pozitivních podnětů.²⁸

Fungující rodina představuje pro dítě tu nejlepší školu, kterou může ve svém životě dostat. Stává se modelovým vzorcem mezilidských vztahů a nabízí již od samého narození ty nejmocnější podněty pro jeho rozvoj. Ať se jedná o rozvoj poznání či osvojování si základních povinností a návyků. Pokud však neplní svou funkci, může se stát i nástrojem, který může vážně poznamenat celkovou osobnost dítěte. Zejména neustálá nespokojenost rodičů může u dítěte vyvolávat pocity nejistoty a ohrožení. Tyto pocity se mohou pro dítě stát jakousi pomyslnou bariérou mezilidských vztahů, např. ve vztahu k učitelce či kamarádům, a může si je s sebou přenést i do pozdějšího života.²⁹

Toto potvrzuje i Z.Matějček, který tvrdí, že u dětí žijících dlouho v citově chudém prostředí lze pozorovat značné obtíže v citových vztazích. Dále poukazuje na fakt, že veškeré základy pro pozdější vztahy k lidem se utvářejí v rodině. Zmiňuje zejména společně strávené chvíle, kdy si členové rodiny navzájem sdělují své radosti i starosti. Přitom klade důraz na to, jak se členové rodiny chovají k sobě navzájem i k ostatním lidem.³⁰

²⁸ PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita, 2007.

²⁹ ČAČKA, O. *Psychologie dítěte*. 3. vyd. Tišnov: Sursum, 1997.

³⁰ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, 2. vyd. Praha: Avicentrum, zdravotnické nakladatelství, n.p. 1989.

2.2.2 Vliv sociálního prostředí

Socializace dítěte je všeobecně považována za vysoce složitý proces při začleňování dítěte do společnosti. Jedná se o dlouhodobý proces, který začíná v rodině. Dochází při něm jak k osvojování lidských forem chování, tak k osvojování jazyka či hodnot naší společnosti. Nejvýznamnější část socializace probíhá v dětství, neboť se jí účastní nejenom rodiče a rodiny dětí, ale i učitelé, výchovní pracovníci a vzdělávací instituce. Pokud však při socializaci v rodině chybí dostatek lásky, dochází ve vývoji dítěte k závažným obtížím. Ty se u dítěte projevují psychickou deprivací, což má za následek poruchu dalšího vývoje osobnosti. Důležitou roli v socializaci dítěte hrají i mechanismy sociálního učení. Jde o soubor forem učení, na jehož základě si dítě osvojuje předpoklady pro život ve společnosti.³¹ Je dokázáno, že v životě dítěte se stává osobní příklad, vzor či model silnějším stimulem než slovní působení, odměny a tresty. Jedná se o nenásilnou formu výchovy, neboť dítě si svůj model vybírá zcela samo a dobrovolně bez jakéhokoliv nucení.³² Nejenom ho napodobuje, ale může se s ním identifikovat podle zákonů sociálního učení, které můžeme definovat jako „*soubor procesů, jimiž se dítě učí – ve styku s druhými lidmi – žít ve společnosti, aktivně se do ní začlenit, dodržovat její normy, přejímat sociální role, komunikovat, účastnit se sociální interakce. Osvojuje si názory a postoje své společnosti a sociálních skupin, sociální dovednosti a návyky, formují se jeho rysy osobnosti týkající se vztahu k lidem*“.³³

Formy sociálního učení

- **Napodobování** - probíhá zejména od raného dětství, dítě napodobuje rodiče, starší kamarády, ale i postavy z různých televizních a filmových příběhů. Napodobuje jejich řeč či gesta. Napodobováním získává rovněž sympatii, lhostejnost, ale zároveň přejímá i kooperativní nebo agresivní způsob chování.
- **Učení sociálnímu posilování** - jedinec se ovlivňuje za pomoci odměn a trestu. Sociální odměnou může být např. úsměv, pohlazení, projev uznání, dárek či jiný projev sympatie. Mezi sociální tresty patří např. odepření projevu sympatie či vyloučení vrstevníka ze skupiny. Tato forma učení vyžaduje obrovskou znalost

³¹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007.

³² ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007.

³³ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 192.

všech, kteří se nějakým způsobem podílejí na výchově. Odměna i trest mohou napáchat nedozírné následky ve výchově.

- **Učení identifikací, přejímáním nebo zamítáním modelu** - jedná se o vývojově vyšší formu napodobování. Jedinec zde záměrně usiluje o převzetí způsobu chování svého modelu. Nepřejímá jeho vnější formy chování (např. způsob oblékání), ale jeho cíle a hodnotové orientace. Identifikace s modelem může být založena jak na kladném vztahu, tak na rozporné směsi strachu, obdivu a závislosti. Může vést k tomu, že dítě určitý vzorec chování (například kouření u rodičů) přijme a bude se v budoucnu chovat stejně (začne kouřit již v ZŠ) nebo ho odmítne (a stane se zapřísažlým nekuřákem).
- **Observační učení (zástupné učení)** - dítě se stává pozorovatelem událostí, kdy byl někdo jiný za obdobné chování odměněn nebo potrestán.
- **Sociální učení se zdůvodněním a záměrem, založené na kognici, přijatém principu a vůli** - jsou to takové formy chování, které jedinec přijal a prosazuje jako svoji ideologii. Zároveň mu taková forma chování přináší silné uspokojení.
- **Anticipační učení** - s tímto učením souvisí jev označovaný jako sebesplňující předpověď. Rodiče a učitelé často vyslovují různé negativní předpovědi, se kterými se dítě v mnoha případech ztotožní.³⁴

Sociální učení bývá často zkoumáno v souvislosti s dětskou agresivitou. Řada výzkumů potvrdila, že dětská agresivita se rozvíjí různými formami sociálního učení, především napodobováním a sociálním posilováním. Byl to Albert Bandura, který experimentálně prokázal, že agresivitu u dětí podporuje i observační učení. Při jeho experimentu sledovaly předškolní děti filmovou scénku, ve které se surově zacházelo s hračkou. Toto jednání bylo odměňováno. V další části experimentu dostaly děti ke hraní stejnou hračku. Skupina, která sledovala filmovou scénku, zacházela s hračkou agresivněji než děti ze srovnávací skupiny, které neviděly film s agresí proti hračce. Podle Čápa a Mareše bývá sice agresivní dítě nějakým způsobem potrestáno, ale zároveň získává odměny v různých podobách, např. je obdivováno vrstevníky, svým agresivním chováním si prosadí nějaký záměr či dosáhne uspokojení tím, že vyprovokuje učitele nebo jiného dospělého.³⁵

³⁴ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007.

³⁵ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007.

Rizika sociálního prostředí

Negativní vlivy sociálního prostředí, které mohou působit na vývoj dítě, lze kategorizovat následovně:

- **Nevhodné nebo nepodnětné rodinné prostředí** - příčinou je rozvoj nežádoucího chování a nežádoucích osobnostních charakteristik
- **Nepřiměřená zátěž školního prostředí** - při splnění určitých podmínek se škola může stát zdrojem nepřiměřené zátěže. Můžeme sem např. zařadit problematickou osobnost pedagoga, nepřiměřené nároky na žáka či nepřijetí jeho sociální role aj. Takovéto jednání pak vede k poruchám chování.
- **Styl života a životní prostředí** - pro vývoj dítěte představuje určité riziko i anonymita okolí. Příkladem jsou panelová sídliště, která svou rozlohou zajišťují anonymitu. Je dokázáno, že děti a mladiství se v anonymním prostředí častěji chovají asociálně. To souvisí i s velkými skupinami ve třídách, kde se dítě ztrácí jako jedinec a splývá v davu.
- **Asociální skupiny a závadové party** - představují značné riziko pro jedince, kteří procházejí vývojovým obdobím puberty a dospívání. Jedná se o skupiny a party, jejichž společným znakem je ve většině případů delikvence.³⁶

³⁶ PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita, 2007.

2.2.3 Asociální chování pedagoga

„Ironické chování učitele se může stát přímým podnětem k šikanování ve třídě - jakoby učitel ukazoval na některé děti: Na ně se může, k nim si můžete cokoliv dovolit.“³⁷ Podle I. Pešatové může být učitelova neochota reagovat na první symptomy šikany spouštěčem šikanování ve třídě. Dokonce se může stát, že učitel svým chováním, tzn. neochotou naslouchat, podrážděností a rozladěností přímo označí agresorům dítě, které se nějakým způsobem odlišuje.³⁸ Dá-li učitel či učitelka v MŠ dětem najevo, že jí určité dítě vadí, může dojít k tomu, že děti toto dítě vyřadí ze skupiny či jej dokonce budou šikanovat, aby učitelce prokázaly svou solidaritu a „zavděčily se“.

Osobně jsem byl seznámen s případem, kdy nevhodné poznámky třídní učitelky na prvním stupni spustily lavinu šikany ze strany spolužáků. Ta trvala až do poloviny osmé třídy, kdy žák raději přestoupil na jinou školu. Smutné je, že vedení školy si často nedokáže přiznat své osobní pochybení a šikanu ze strany učitele i agresora bagatelizuje. Na druhou stranu si musíme položit otázku, proč dochází ze strany některých pedagogů k neprofesionálnímu jednání. Příčiny lze hledat i ve vysokém počtu dětí ve třídách a z toho vyplývající zátěži. Nelze opominout ani osobní problémy, které si pedagog, aniž by si to uvědomoval, přenáší do kontaktu s dětmi (žáky). To však chování pedagoga nijak neomlouvá.

Rizika chování pedagoga

- **Neefektivní komunikace ze strany pedagoga** - i když si to mnozí pedagogové nepřipouštějí, jejich chování a jednání může být spouštěčem šikany. Jedná se především o zesměšňování, ironii, zdůrazňování nedostatků, ale i třeba častější napomínání dítěte.
- **Malé povědomí o sociálně patologických jevech** - většina pedagogů si není ochotna připustit, že se toto děje právě v jejich třídě, někteří neumějí správně definovat sociálně patologické jevy.
- **Bagatelizace problému dítěte** - neochota naslouchat a neochota řešit problémy.
- **Tolerance některých jevů** - jako jsou nadávky, strkanice, narážky a rádobý humor ze strany ostatních dětí.

³⁷ KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T. *Respektovat a být respektován*. 2. vyd. Spirála, 2007, s. 46.

³⁸ PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita, 2007.

2.2.4 Vliv médií

Nepochybně jsou to média, která v současné době zcela ovládají veškeré naše dění. Mnohé informace představují obohacující přínos pro naše poznání, ale některé mohou působit negativně. Co do mediálního násilí je naše společnost rozdělena na dva tábory. Na jedné straně stojí ti, kteří připisují médiím výrazný vliv na chování dítěte, a na straně druhé ti, kteří tento názor vyvracejí.³⁹ Je zcela nepochybné, že druhou část tvoří zejména lobisté a lidé, kteří jsou na médiích závislí nebo je řídí.

R.Jedlička a J.Koťa se otázkou škodlivosti sdělovacích prostředků a jejich vlivu na násilné jednání zabývají v knize *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Oba se shodují, že „*expozice ničivé hrubosti a násilné brutality na obrazovce dosáhla neuvěřitelných rozměrů*“⁴⁰. Zároveň připouštějí, že pro někoho se tato forma sdělení stává prostředkem k fantazijnímu odreagování napětí a naopak u jiného napomáhá zvyšovat agresivitu. „*Předvádění surovostí a bezcitné hrubosti dítě postupně desensibilizuje k reálnému násilí, tzn. zbavuje jej lidského náhledu na hrůznost, soucítění, schopnost pomoci apod. Výzkumy prostě prokazují, že dlouhodobá expozice televizního násilí vyvolává situace, kdy dítě ztrácí nad svými agresivními pudy kontrolu.*“⁴¹

Za zmínku stojí uvést i fakt, že ve Spojených státech v roce 1976 vyhlásila Americká lékařská asociace rezoluci č. 38, která upozorňovala občany na skutečnost, že násilí na televizních obrazovkách ohrožuje jejich zdraví a blaho. Poté došlo i ze strany Americké pediatrické akademie k doporučení, aby doba, po kterou budou děti sledovat televizní vysílání, nepřekročila 1 - 2 hodiny denně.⁴²

³⁹ PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita, 2007.

⁴⁰ JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: Karolinum, 1998, s. 75.

⁴¹ JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: Karolinum, 1998, s. 79.

⁴² JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: Karolinum, 1998.

Rizika médií

- **Časté násilí na obrazovce v odpoledních hodinách** - je prokázáno, že v této době děti sledují televizi nejčastěji.
- **Dlouhodobé sledování televize bez kontroly rodičů** - rodiče se nezajímají o to, co jejich dítě sleduje. Často také děti argumentují tím, že spolužáci nebo kamarádi se mohou dívat také, a rodiče rezignují.
- **Násilí počítačových her** - věková hranice dětí, které hrají počítačové hry s obsahem násilí, se snižuje.
- **Nebezpečí internetu** - dítě má často přístup i k nevhodným webovým stránkám.

Televize, internet a počítačové hry se mohou stát spouštěcím mechanismem k vybudování některých forem sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Už v mateřských školách se pedagog často dozvídá, jaké pořady děti v televizi sledovaly nebo jaké hrají počítačové hry. Je překvapující, jaká benevolence v tomto směru mezi rodiči existuje. Nebezpečí spočívá v tom, že pokud se stane dítě častým a pravidelným konzumentem takovéto nabídky, bude mít pravděpodobně problémy jak s učením, tak s chováním. Malé dítě nedokáže rozlišit, co je skutečnost a co již fikce.

Média nám zprostředkovávají obraz okolního světa, ovlivňují naše myšlení a postoje. Je až zarážející, kam jsou někteří publicisté schopni zajít jenom proto, aby upoutali pozornost diváka. Zejména soukromé televizní společnosti představují velké riziko, neboť zprostředkovávají největší množství násilného a agresivního chování. Smutné je, že se tak děje v odpoledních hodinách s tichým souhlasem státních institucí.

2.3 Legislativně právní ochrana dítěte

„Kterýkoliv zákon, byť sebelépe sepsaný, především pak zákon upravující vztahy mezi lidmi, zůstává mrtvou literou, není-li naplněn lidským jednáním, lidským činem.“⁴³

Každé dítě, před i po narození, potřebuje z důvodu své fyzické a mentální nezralosti zvláštní péči a přiměřenou právní ochranu před škodlivými vlivy. Tato ochrana v sobě zahrnuje složitý komplex podmínek, z nichž některé působí přímo na dítě a některé na jeho okolí. Současná legislativa považuje za dospělého takového jedince, který dovršil 18 let věku a který je rozumově a duševně na takové úrovni, že je samostatně schopen rozhodovat o svých záležitostech. Do té doby je dítě pod ochranou společnosti při plném respektování rodičů jako nositelů zodpovědnosti. Pokud však rodič či okolí jakýmkoliv způsobem narušuje práva dítěte a ohrožuje jeho vývoj, je povinností státu využít na jeho ochranu všech dostupných zákonných prostředků.⁴⁴

Zákonné a související normy na ochranu dítěte:

Danou problematiku řeší zákon č. 359/1999Sb., o sociálněprávní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, který je postaven na principech Ústavy České republiky, Listiny základních práv a svobod a Úmluvy o právech dítěte.

Za související zákonné normy lze označit:

- Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů
- Sdělení č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů

⁴³ NOVOTNÁ, V., et al. *Zákon o sociálně právní ochraně dítěte*. Praha: Linde, 2000, s. 15.

⁴⁴ HRUŠÁKOVÁ M., *Dítě, rodina, stát*. Brno: Masarykova univerzita – právnická fakulta, 1993.

Zákonné normy v této oblasti považuji za dostačující pro ochranu dětí, problém však spatřuji v malém počtu kurátorů při současném nárůstu sociálně patologických jevů. Další nevýhodu vidím v tom, že při současném systému jsou občanům kurátoři dostupní pouze ve větších městech.

2.4 Prevence sociálně patologických jevů

„Primární prevencí sociálně patologických jevů rozumíme koncepční, komplexní, cílený, plánovitý, flexibilní a efektivní soubor opatření, odborných činností a nabídek, zaměřený na posilování a rozvoj společensky žádoucích postojů, hodnot, zájmů, forem zdravého životního stylu, chování a jednání jednotlivců a skupin.“⁴⁵

Jednou z možností, jak eliminovat sociálně patologické jevy v předškolním vzdělávání, je odstranění klasické soutěživosti. Nemá-li totiž dítě schopnosti a možnosti, aby alespoň někdy mohlo vyhrát, je odsouzeno k roli outsidera. Z.Matějček ve své knize *Rodiče a děti* upozorňuje, že pokud se u dítěte opakuje pocit méněcennosti a nedostatečnosti, stane se z těchto pocitů jakýsi trvalý osobní přívlastek. Takové dítě si pak tuto nálepkou nese s sebou dále do života.⁴⁶ A podle mého mínění se stává i častější obětí agrese a šikany.

Rovněž H.H.Deissler upozorňuje na důležitost předškolního věku při upevňování návyků a budování vztahů ve skupině. *„V žádném období života nejsou návykové postupy tak zásadní a směrodatné jako v raném dětství. Díky tomu, že se charakter dítěte teprve formuje, se dítě snadno učí a snadno si pamatuje“⁴⁷*. Charakteristiky, které v této době získá, jsou obvykle trvalé.

Podle M.Koláře je pro oblast prevence důležité, aby pedagogické fakulty poskytovaly v rámci vzdělávání výuku zaměřenou přímo na metody prevence.⁴⁸ Současný systém je nastaven tak, že informace poskytované o této problematice jsou předávány formou odborných seminářů a školení. Nevýhoda těchto snažení je, že pedagog je najednou zahlcen množstvím informací a odborných pouček. Konkrétnější a účelnější by bylo, kdyby tato školení absolvoval celý pedagogický sbor v místě své působnosti formou pravidelných a praktických seminářů, které by zohledňovaly

⁴⁵ POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů: Manuál praxe*. 3. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, r. s., 2003, s.14.

⁴⁶ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, 2. vyd. Praha: Avicentrum, zdravotnické nakladatelství, n.p. 1989.

⁴⁷ DEISSLER H. H., *Každodenní problémy v mateřské škole*. Praha: Portál, 1994, s. 18.

⁴⁸ UN 28/2007, ročník 110.

individuální požadavky konkrétní školy. Podobně jako například ve druhé vlně projektu zvaného Minimalizace šikany.

Bohužel nabídka je určena zejména základním a středním školám. Pokud má mít prevence nějaký dopad, měla by svým obsahem tvořit ucelený systém. Tedy. návaznost od předškolního vzdělávání až po střední školy. *Zkušenosti ukazují, že v řadě případů snaha o zvládnutí sociálně patologického jevu vede pouze k ovlivnění či řešení jeho důsledku, pozornost není věnována jeho příčinám.*⁴⁹

Pokorný tvrdí, že „sociálně patologický jev není nahodilý, ale má svou genezi, dynamiku, příčiny, důsledky a vztahuje se k mnoha prvkům prostředí, ve kterém vznikl.“⁵⁰ Právě z těchto důvodů by efektivní preventivní programy měly být zaměřeny na konkrétní skupiny osob. Je nutné znát věk, pohlaví, příslušnost k sociální skupině, rodinné prostředí, projevy rizikového chování a míru sociální narušenosti.⁵¹

⁴⁹ POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů: Manuál praxe*. 3. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, r. s., 2003, s. 12.

⁵⁰ POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů: Manuál praxe*. 3. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, r. s., 2003, s. 9.

⁵¹ UN 7/2007, ročník 110.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Cíl výzkumu

Cílem dotazníkového šetření bylo zjistit, jak dalece je zasažena oblast předškolního vzdělávání sociálně patologickými jevy. Pro tento účel jsem vyhotovil dotazník, který obsahoval 18 otázek (viz Příloha č. 1). Jeho součástí byly pomocné definice, které objasňovaly pojmy a možné projevy sociálně patologických jevů v mateřských školách. Další část výzkumu byla realizována jako komparace dostupných dat z Českého statistického úřadu a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí. Účelem bylo zjistit, zda sociálně patologické jevy mají s ohledem na demografickou křivku stoupající či klesající tendenci. Data Ministerstva práce a sociálních věcí ČR jsem využil ke zjištění, z jakého rodinného zázemí pocházejí děti a mladiství, kteří byli řešeni kurátorem pro mládež. Rovněž jsem se soustředil na počet dětí do 15 let a na počet mladistvých od 15 do 18 let evidovaných kurátorem pro mládež, kde mě především zajímalo, zda tento počet klesá či stoupá. Výsledky výzkumu jsem pro přehlednost zpracoval do grafů.

3.2 Charakteristika vybraného vzorku

Výzkum byl realizován ve dvou etapách. V první fázi výzkumu byl dotazník rozdán studentkám všech tří ročníků kombinovaného studia Učitelství pro mateřské školy na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity, které pracují v mateřských školách. Ve druhé fázi bylo osloveno 24 mateřských škol. Jednalo se o mateřské školy v těchto obcích: Domažlice, Horšovský Týn, Staňkov, Holýšov, Kdyně, Klenčí pod Čerchovem, Mrákov, Trhanov, Luženice, Poběžovice, Klatovy, Strakonice.

Při výběru mateřských škol byl kladen důraz na zastoupení všech typů veřejných mateřských škol, tj. městské, venkovské, jednotřídní i více třídní. Celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 214 respondentů, z toho 82 bylo studentkami výše zmiňované vysoké školy. Všechny dotazované respondenty byly ženy.

3.3 Metody výzkumu

Samotný výzkum se skládá ze dvou částí. První část zpracovává data dotazníku určeného pedagogům mateřských škol. Druhá část vychází z údajů Českého statistického úřadu a z dat Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí. Výzkum mapuje počet dětí a mladistvých, se kterými pracoval kurátor pro mládež, a tato čísla jsou srovnána s celkovým počtem dětí a mladistvých ve věku do 18 let v daném roce. Dále jsem se zaměřil na to, z jakého výchovného prostředí tyto děti pocházejí. Údaje byly zjišťovány od roku 2003, kdy začaly být zpracovávány elektronickou formou, až do roku 2007.

3.4 Výzkumné hypotézy

V rámci výzkumu jsem stanovil následující hypotézy:

Hypotéza č. 1

Lze předpokládat, že již do předškolního vzdělávání značně zasahují sociálně patologické jevy.

Hypotéza č. 2

Lze předpokládat, že již v předškolním vzdělávání mají mateřské školy zpracovaný preventivní program na sociálně patologické jevy.

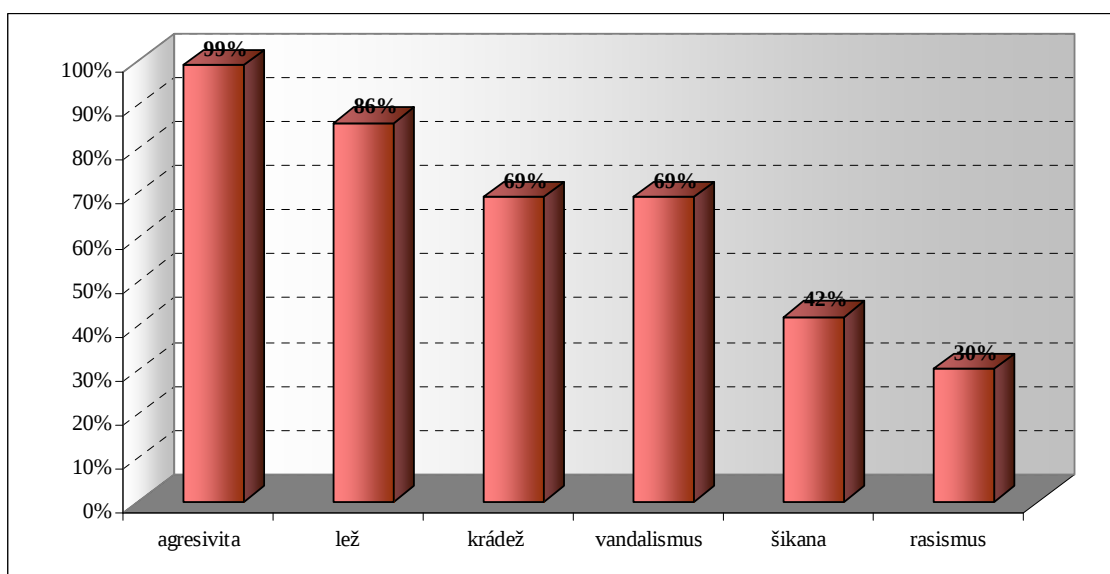
Hypotéza č. 3

Lze předpokládat, že v předškolním vzdělávání dochází ze strany některých učitelek k ponižování a zesměšňování dítěte.

3.5 Potvrzení a objasnění výzkumu

Při zkoumání problému, zda do mateřských škol zasahují sociálně patologické jevy, bylo osloveno 216 učitelek mateřských škol. Dva dotazníky byly vyřazeny pro svou neúplnost. Následující údaje jsou proto počítány z konečného čísla, a to z 214 platných dotazníků. Výsledky výzkumu jsou alarmující, neboť se potvrdilo, že všechny zkoumané sociálně patologické jevy se větší či menší měrou vyskytují již v předškolním vzdělávání, agresivita v 99%, záměrná lež v 86%, krádeže v 69 %, vandalismus v 69%, rasismus v 30% a šikana v 42%. Tento přehled je blíže znázorněn v následujícím grafu č.1.

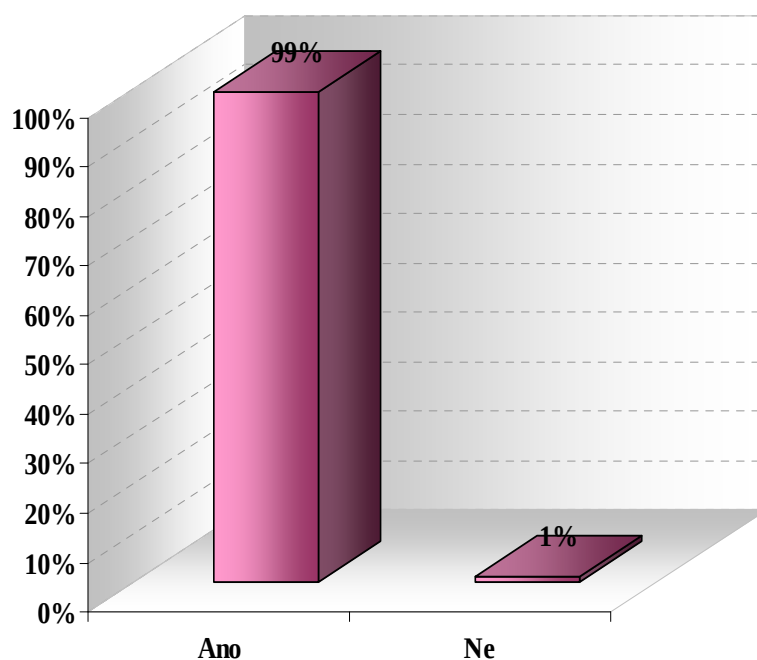
Graf č. 1 – Procentuální sledovanost sociálněpatologických jevů v mateřské škole

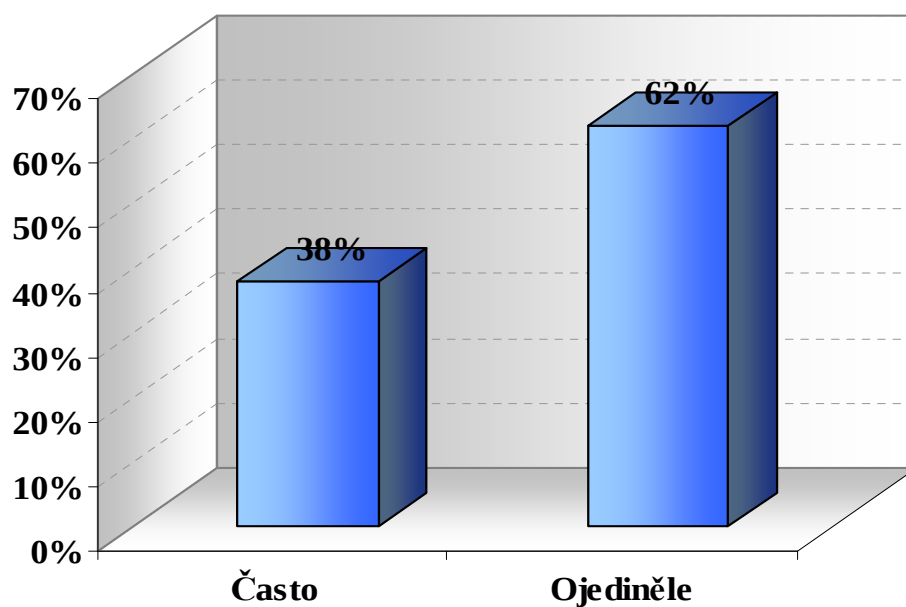
3.5.1 Výskyt agresivity v MŠ

Výskyt tohoto jevu potvrdilo 99% učitelek. Pouze 1% dotázaných se s agresivitou nesetkalo, viz graf č. 2. Z toho 38% respondentek odpovědělo, že se tento jev vyskytuje často, a 62% odpovědělo, že ojediněle, blíže graf č. 3. Dále bylo zkoumáno, jaká forma agresivity převládá. 67% učitelek, které se s tímto jevem setkaly, uvedlo, že se setkalo s fyzickou agresivitou. 24,5% se setkalo s verbální a 8,5% uvedlo, že se setkalo se symbolickou agresivitou, viz graf č. 4. Z následujících grafů vyplývá, že v mateřských školách převládá u dětí fyzická agresivita.

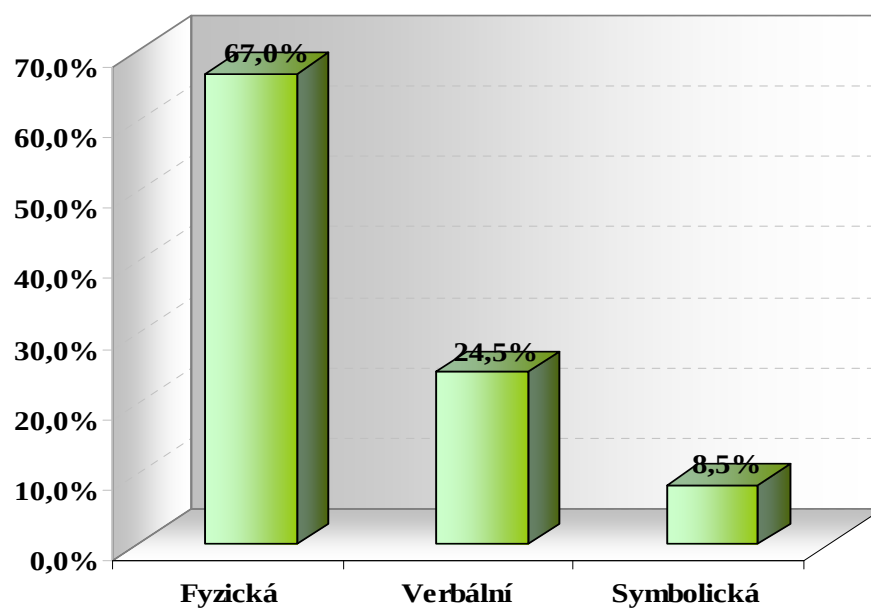
Graf č. 2 Setkala jste se při své profesi u dětí s agresivitou?

Graf č. 3 Jak často se tento jev vyskytuje v MŠ?

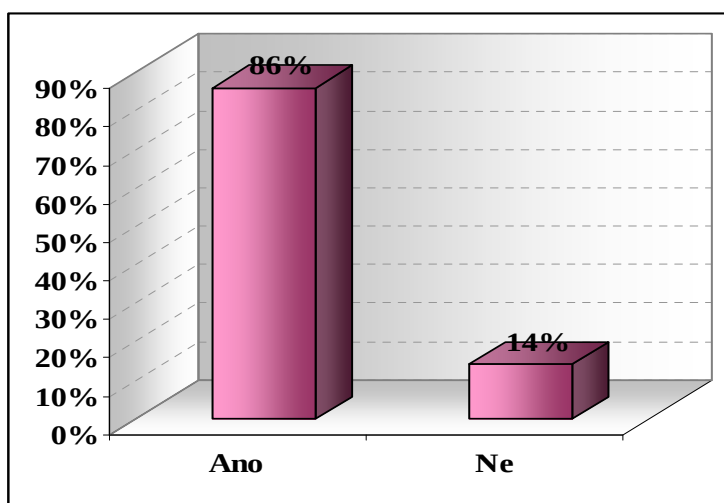
Graf č. 4 Jaká forma agresivity u dětí v MŠ převládá?

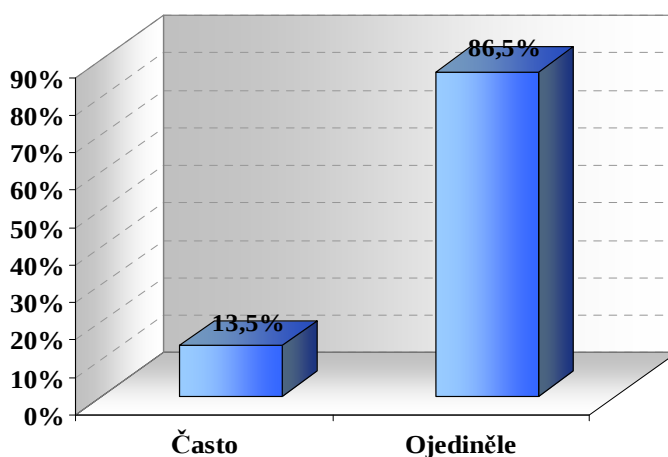
3.5.2 Výskyt záměrné a vědomé lži v MŠ

Na základě dat z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že se záměrnou a vědomou lží se setkalo 86% dotazovaných učitelek. Jen 14% dotazovaných se s tímto jevem nesetkalo, viz graf č. 5. Dále bylo zjišťováno procento častého a ojedinělého výskytu. Se záměrnou lží se často setkalo 13,5% dotázaných. Ojediněle se s tímto jevem setkalo 86,5% respondentek, viz graf č. 6.

Graf č.5 Setkala jste se při své profesi u dětí s vědomou a záměrnou lží?

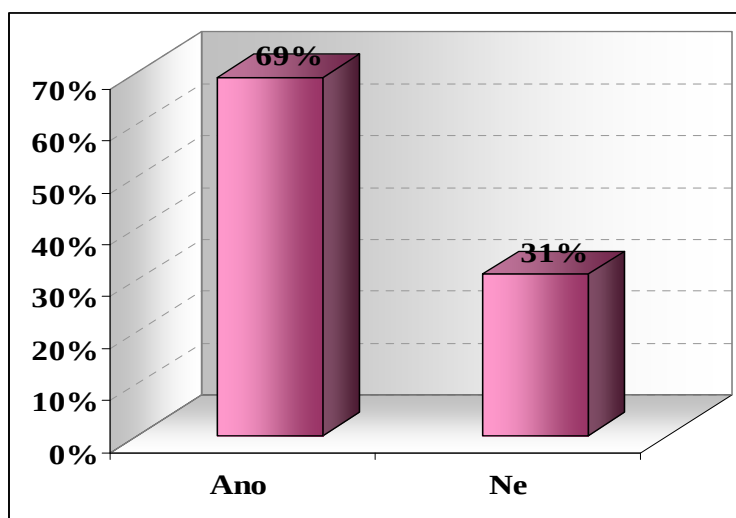
Graf č.6 Jak často se tento jev vyskytuje v MŠ?

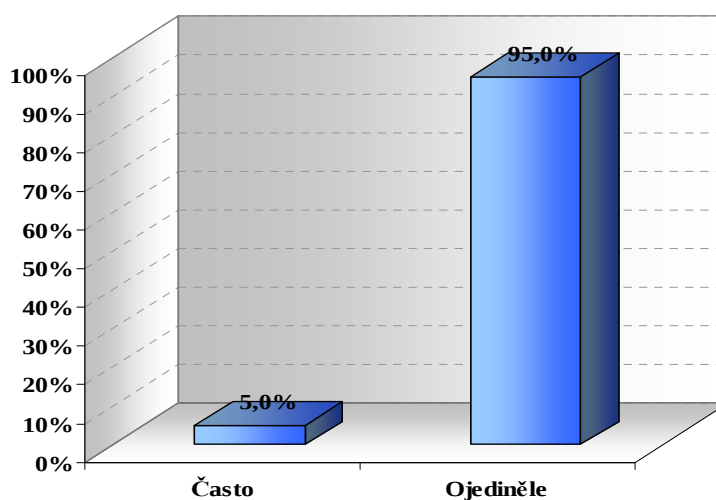
3.5.3 Výskyt dětské krádeže v MŠ

Z dotazníku vyplynulo, že s krádeží se setkala 147 učitelek mateřských škol, tj. 69 %. Pouze 31% respondentek uvedlo, že se s dětskou krádeží při své profesi nesetkalo, viz graf č.7. Ze 147 dotázaných učitelek, které se s tímto jevem setkaly, 5% uvedlo, že se krádež vyskytuje často, a 95% uvedlo, že ojediněle, viz graf č. 8.

Graf č. 7 Setkala jste se při své profesi s dětskou krádeží?

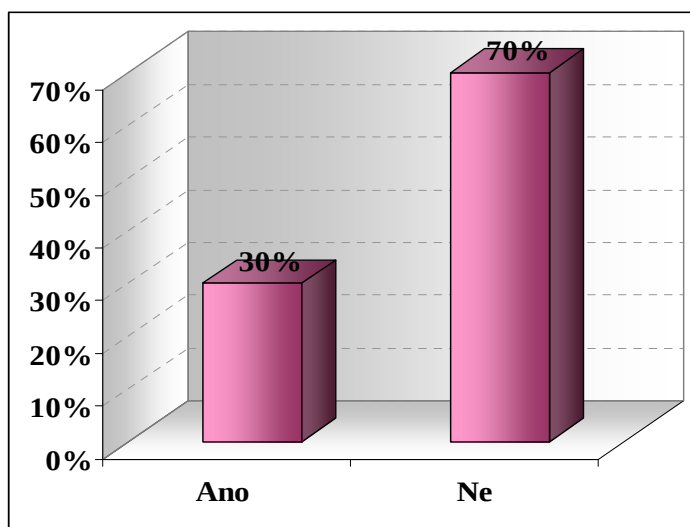
Graf č. 8 Jak často se tento jev vyskytuje v MŠ?

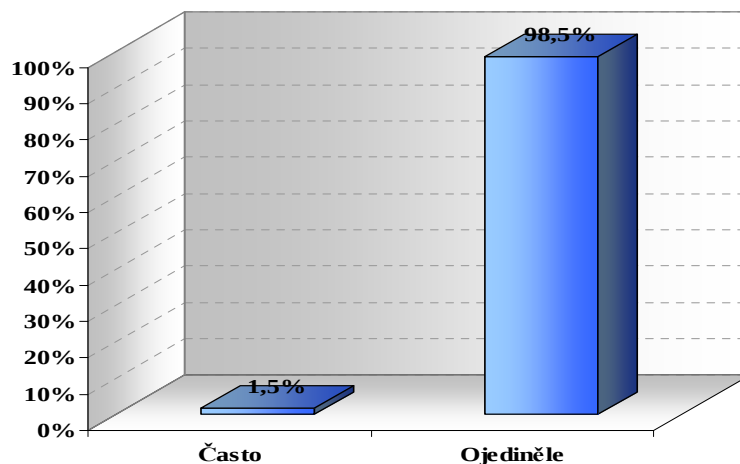
3.5.4 Výskyt rasismu v MŠ

Výzkum potvrdil i výskyt rasismu, a to u 30% dotázaných. S tímto jevem se nesetkalo 70% učitelek, viz graf č. 9. Tento jev se však nevyskytuje v mateřských školách často, neboť 98,5% respondentek uvedlo, že se vyskytuje ojediněle, a pouhé 1,5 % uvedlo, že se tento jev vyskytuje často, viz graf č. 10.

Graf č. 9 Setkala jste se při své profesi u dětí s rasismem?

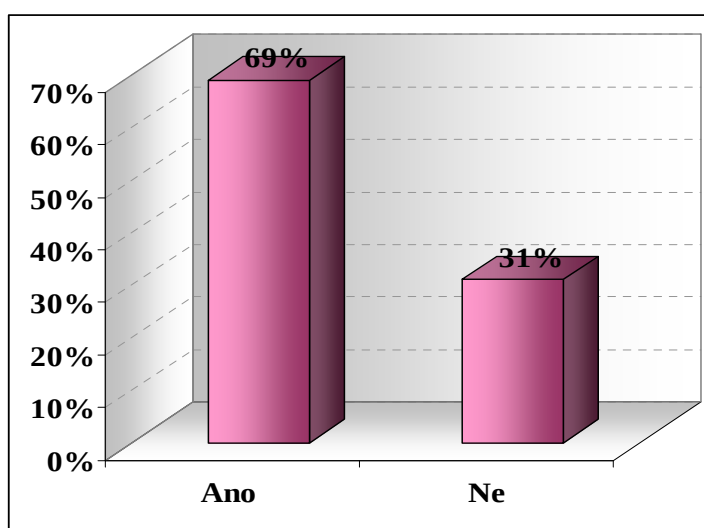
Graf č. 10 Jak často se tento jev vyskytuje v MŠ

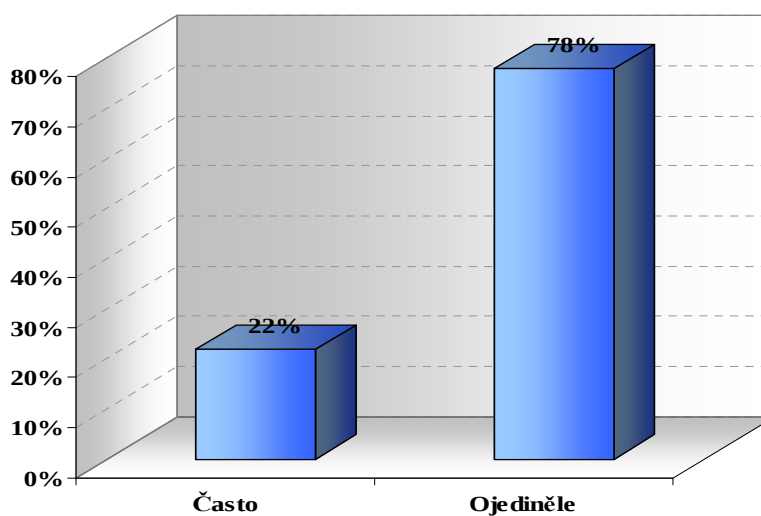
3.5.5 Výskyt vandalismu v MŠ

Dalším závažným jevem, který se objevil v mateřských školách, je vandalismus. Při své profesi se s ním setkalo 69% dotazovaných. S vandalismem se nikdy nesetkalo 31% respondentek, viz graf č. 11. Výzkum potvrdil, že v 22% se objevuje vandalismus často a v 78% ojediněle, graf č. 12.

Graf. č.11 Setkala jste se při své profesi u dětí s vandalismem?

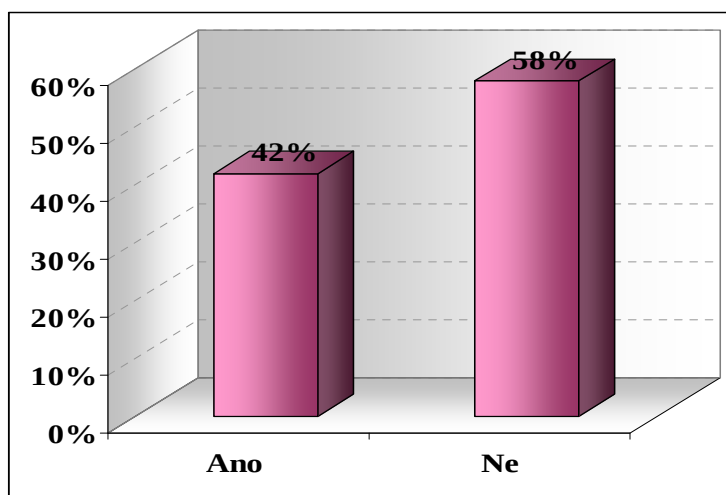
Graf. č.12 Jak často se tento jev vyskytuje v MŠ?

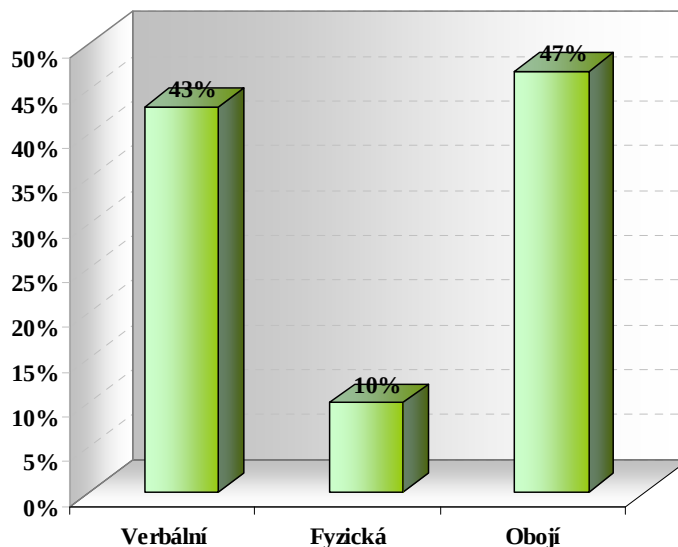
3.5.6 Výskyt šikany v MŠ

S tímto jevem se v mateřské škole nesetkalo 58% respondentek. Pedagožek, které se s tímto jevem setkaly, bylo 42%, viz graf č. 13. S verbální formou šikanování má zkušenost 43 % respondentek, 10% s fyzickou a 47% s oběma formami šikanování, viz graf č. 14. Dále se výzkum zaměřil na to, kdo se stává nejčastější obětí šikanování. Vzhledem k tomu, že respondenty mohly v této otázce uvést více odpovědí, nebyla tato otázka zpracována procentuálně, viz graf č. 15.

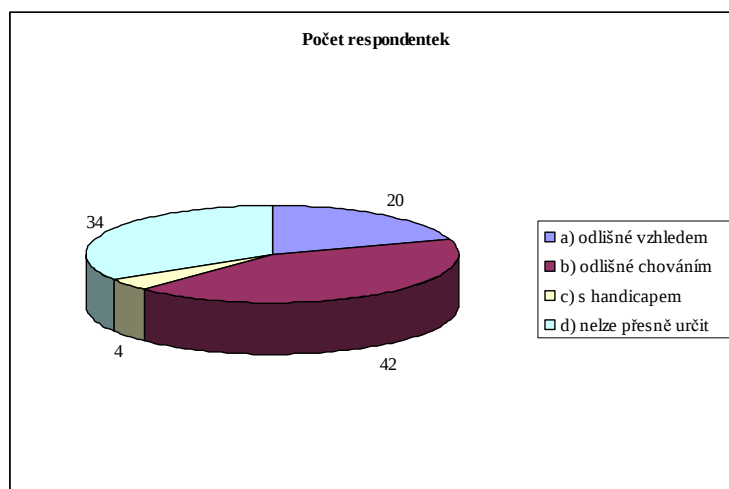
Graf č. 13 Setkala jste se při své profesi u dětí se šikanou?

Graf č. 14 Jaká forma šikanování převládá?

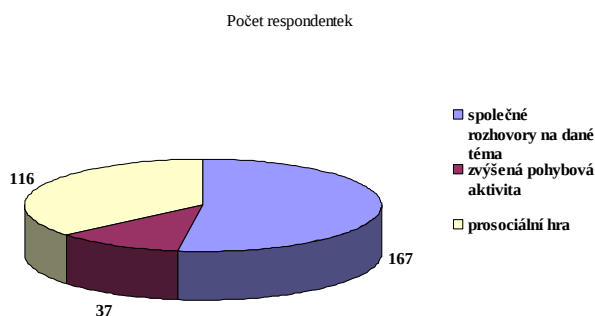
Graf č. 15 Jaké dítě se stává nejčastější obětí ataků?

3.5.7 Prevence sociálně patologických jevů v mateřských školách

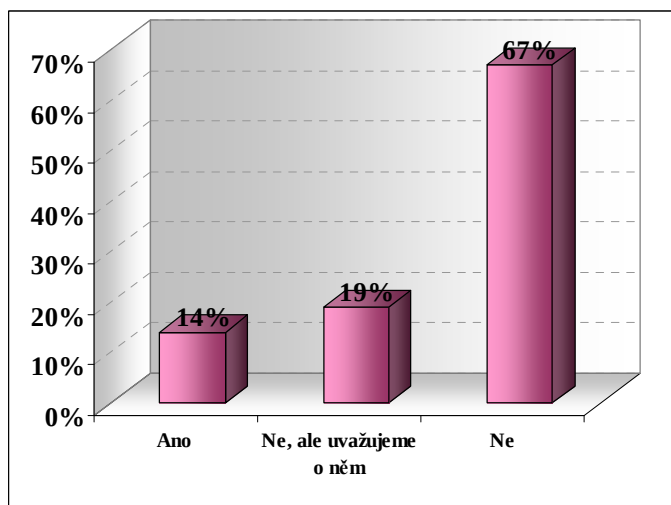
Další z cílů výzkumu byl směřován na prevenci sociálně patologických jevů v mateřských školách. K dotazu - **jak nejčastěji předcházíte sociálně patologickým jevům** - není uvedeno procentuální vyjádření, neboť zde respondentky mohly uvést více odpovědí.

Graf. č. 16 Jak nejčastěji předcházíte sociálně patologickým jevům?

Graf č. 17 Máte zpracovaný preventivní program na sociálně patologické jevy ve vaší MŠ?

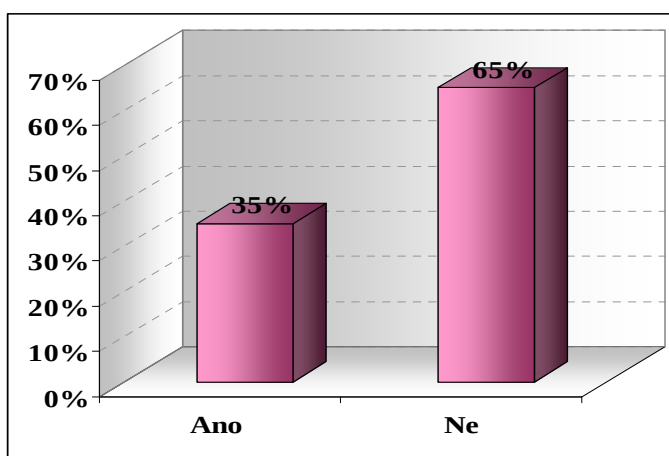
Výzkum potvrdil, že 67% respondentek nemá ve své MŠ zpracovaný preventivní program, 19% nemá zpracovaný tento program, ale uvažuje o něm a 14% má nějaký preventivní program, viz graf č. 17.

3.5.8 Podíl pedagoga na vzniku sociálně patologických jevů

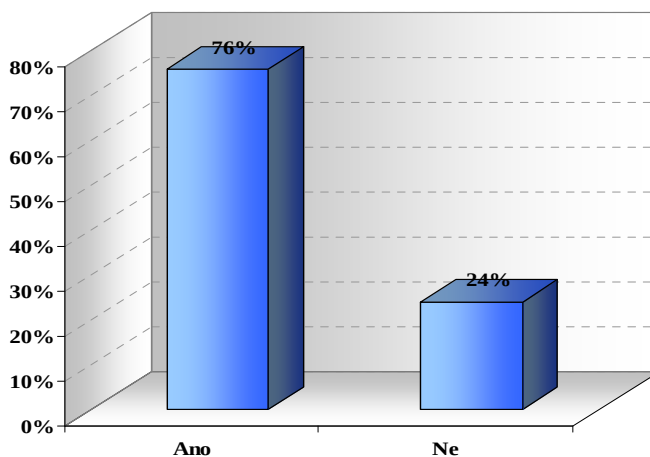
Poslední část dotazníkového šetření byla směřována přímo na učitelky mateřských škol. Bylo potvrzeno, že 35% respondentek se stalo svědkem zesměšňování, ponižování či urážení dítěte ze strany kolegyně. S tímto jednáním se nesetkalo 65% dotazovaných, viz graf. č. 18.

Graf č.18 Byla jste svědkem, že některá kolegyně zesměšňovala, ponižovala či urážela dítě?

Dítě, které je zesměšňované, ponižované či urážené učitelkou se stává terčem útoku ostatních dětí v 76%, viz graf č. 19.

Graf č. 19 Stává se dítě zesměšňované, ponižované či urážené učitelkou terčem posměchu nebo útoku ostatních dětí?

3.6 Verifikace/falzifikace hypotéz

Hypotéza č. 1

Lze předpokládat, že již do předškolního vzdělávání značně zasahují sociálně patologické jevy.

Tato hypotéza se potvrdila. I když se jedná pouze o prvotní formy sociálně patologických jevů, lze jednoznačně říci, že již značně zasahují do předškolního vzdělávání. Na základě dotazníkového šetření bylo zjištěno, že největší procentuální podíl má agresivita, a to 99%. S vědomou a záměrnou lží se setkalo 86% dotázaných, s dětskou krádeží 69% a stejné procento bylo dosaženo i u vandalismu. Dále bylo zjištěno, že 42% dotázaných respondentek má z předškolního vzdělávání nějakou zkušenost se šikanou. Rasismus pozorovalo při své profesi 30% učitelek mateřských škol. Je nepochybné, že tyto údaje by měly být zásadním podnětem k tvorbě a realizaci účinných preventivních programů.

Hypotéza č. 2

Lze předpokládat, že již v předškolním vzdělávání má většina mateřských škol zpracovaný preventivní program na sociálně patologické jevy.

Tato hypotéza se nepotvrdila. Preventivní program na sociálně patologické jevy má zpracovaný pouze 14% dotazovaných respondentek. Uvažuje o něm 19% a 67% ho nemá a ani o něm neuvažuje. Předmětem dalšího zkoumání by proto měl být fakt, že většina respondentek nemá, a tedy nepoužívá žádné preventivní programy na sociálně patologické jevy. Otázkou také zůstává, kolik procent z těch, které programy mají zpracované, je ve skutečnosti využívá.

Z výzkumu je také patrné, že nejčastějším způsobem, jak se učitelky snaží předejít problémům u dětí, jsou společné rozhovory na dané téma. Dále využívají prosociální hry a minimálně se vyskytuje pohybová aktivita. Vzhledem k vysokému výskytu sociálně patologických jevů se ale zdá, že pouze společnými rozhovory nelze dostatečně účinně působit proti sociálně patologickým jevům. Ani prosociální činnosti, u kterých se předpokládá, že naučí děti pozitivnímu sociálnímu chování a tím pomáhat druhému, nejsou zřejmě dostačující. Pokud sociálně patologické jevy zasahují zjištěným

způsobem do předškolního vzdělávání, lze předpokládat, že většina respondentek neumí prosociální činnosti používat nebo je nepoužívají a zaškrtny je v dotazníku z jiných důvodů. Rovněž pohyb patří mezi základní potřeby předškolních dětí. Při jeho nedostatku může dojít u dítěte k frustraci, kterou si dítě potřebuje nějak odreagovat. Vzniká tak začarovaný kruh, neboť dítě může reagovat právě zvýšenou agresivitou nebo změnou chování. Výsledky výzkumu proto jasně ukazují, že využívání komplexních a dlouhodobých preventivních programů v předškolním vzdělávání je žádoucí a nutné.

Hypotéza č. 3

Lze předpokládat, že v předškolním vzdělávání dochází ze strany některých učitelek k ponižování a zesměšňování dítěte.

Tato hypotéza se potvrdila. Až 35% respondentek bylo svědkem podobného chování k dítěti ze strany pedagoga. Výzkum potvrdil, že následně se v 76% toto dítě stává terčem posměchu nebo útoku i ze strany ostatních dětí.

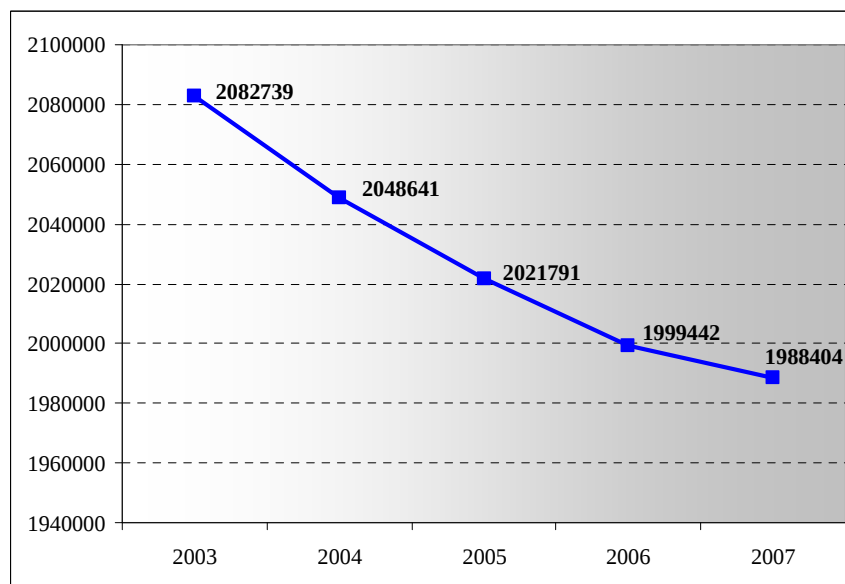
3.7 Porovnání dat Českého statistického úřadu s daty Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí

V této části výzkumu jsem se zaměřil na počet dětí a mladistvých, které eviduje Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí. Jedná se o evidenci, která mapuje např. výchovné problémy, přestupky a trestnou činnost dětí a mládeže do 18 let. Data Českého statistického úřadu mi posloužila k tomu, abych získal údaje o počtu dětí do 18 let v daném roce. Následně jsem oba údaje alespoň orientačně porovnal, abych dokázal, že i když celkový počet dětí klesá, počet dětí evidovaných kurátorem pro mládež stoupá, viz tabulka č. 1. Přestože Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR uvádí přesná čísla, závěry výzkumu budou podle mého názoru orientační, neboť je nutné vzít v úvahu, že kurátoři pro mládež řeší pouze nahlášené případy. Skutečná čísla tak mohou být ještě vyšší, než jsou zde uvedena, viz graf č. 20 a graf č. 21. Jsem přesvědčen, že tato čísla mají určitou návaznost na výsledky mého dotazníkového šetření a že již u dětí v předškolním věku lze vyzorovat určité tendence k chování, které v budoucnu vede k chování asociálnímu nebo antisociálnímu.

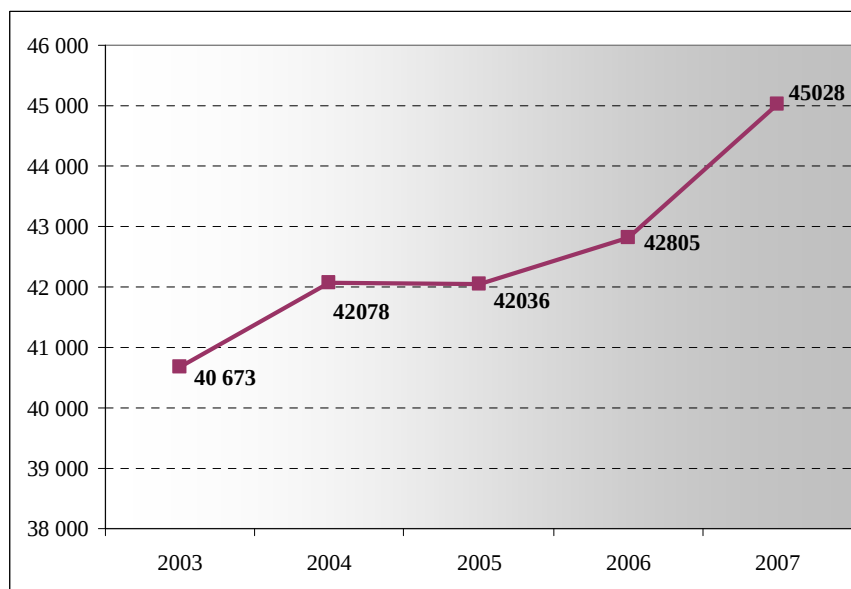
Tabulka č.1

	Celkový počet dětí a mladistvých do 18 let evidovaných Českým statistickým úřadem	Počet dětí a mladistvých do 18 let evidovaných kurátorem
2003	2 082 739	40 673
2004	2 048 641	42 078
2005	2 021 791	42 036
2006	1 999 442	42 805
2007	1 988 404	45 028

Graf č.20 Údaje Českého statistického úřadu o počtu dětí a mladistvých do 18 let v letech 2003 až 2007

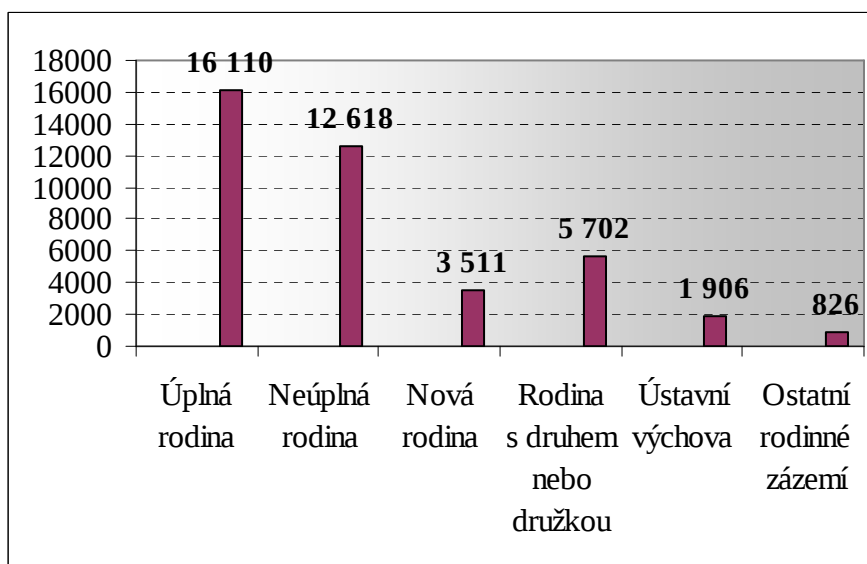
Graf č. 21 Údaje Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí o počtu evidovaných dětí a mladistvých do 18 let v letech 2003 až 2007

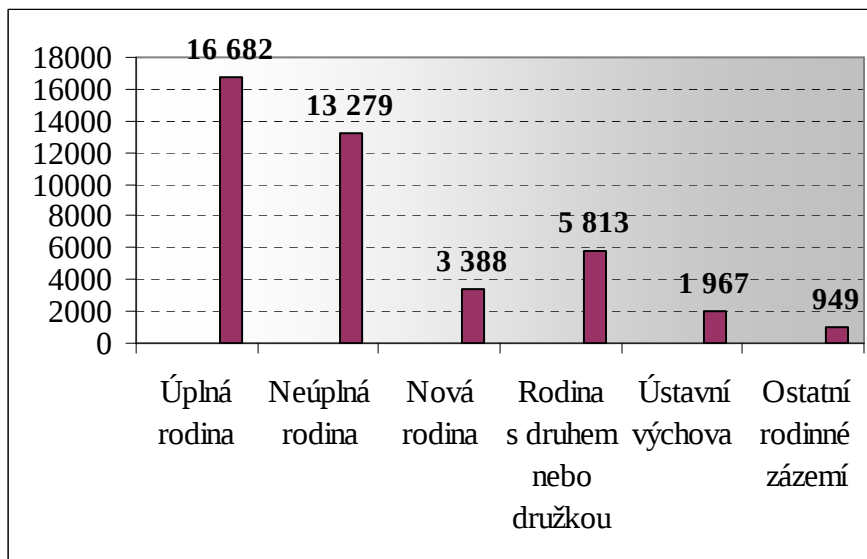
3.7.1 Rodinné zázemí dětí evidovaných Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí

Součástí výzkumu je i zmapování rodinného zázemí dětí a mladistvých do 18 let evidovaných Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí. Tyto děti pocházejí z různého rodinného prostředí, které je zobrazeno v následujících grafech. Všeobecně je uváděno, že mezi rizikové rodiny patří neúplná rodina, rodina s druhem nebo družkou a rodina, kde se objevuje nový partner. S ohledem na zjištěné údaje lze konstatovat, že nejvíce dětí řešených kurátorem pro mládež pochází z úplných rodin. To podporuje teorii, že dochází k oslabení role rodiny nebo je větší procento rodin nefunkčních. Rovněž je zajímavý rozdíl v počtu dětí pocházejících z nové rodiny a v počtu dětí z rodiny s druhem nebo družkou. Z grafu je patrné, že nová rodina má nepochybně větší kladný vliv na dítě než rodina s druhem nebo s družkou.

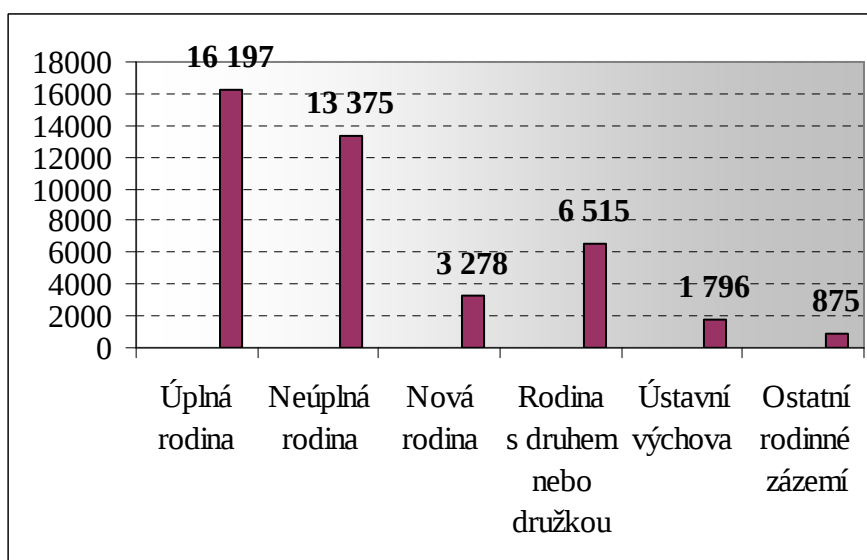
Graf č.22 V roce 2003 bylo evidováno 40 673 dětí a mladistvých. Tyto děti pocházejí z následujícího rodinného prostředí.

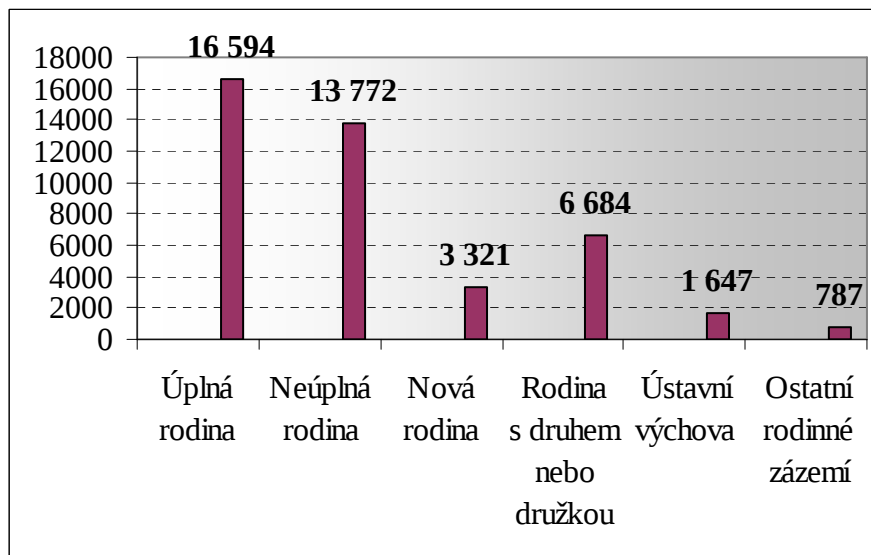
Graf č. 23 V roce 2004 bylo evidováno 42 078 dětí a mladistvých. Tyto děti pocházejí z následujícího rodinného prostředí.

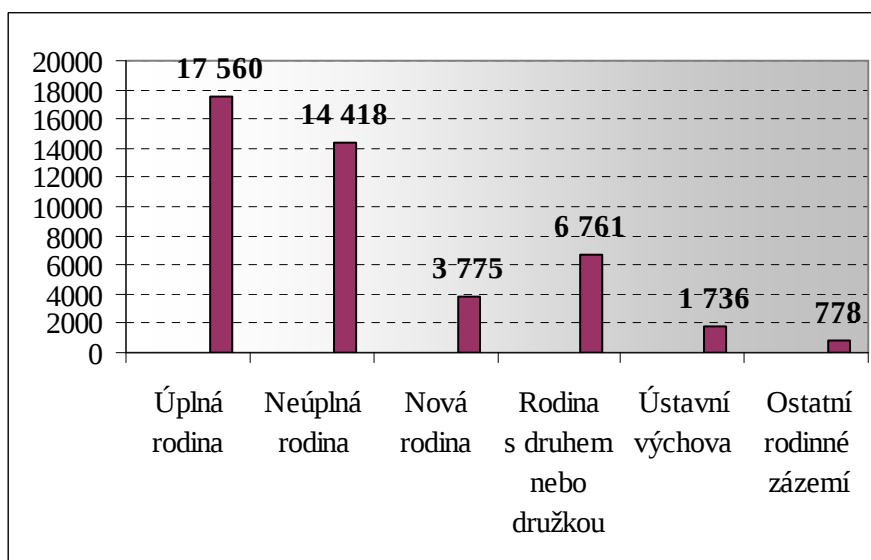
Graf č. 24 V roce 2005 bylo evidováno 42 036 dětí a mladistvých. Tyto děti pocházejí z následujícího rodinného prostředí.

Graf č. 25 V roce 2006 bylo evidováno 42 805 dětí a mladistvých. Tyto děti pocházejí z následujícího rodinného prostředí.

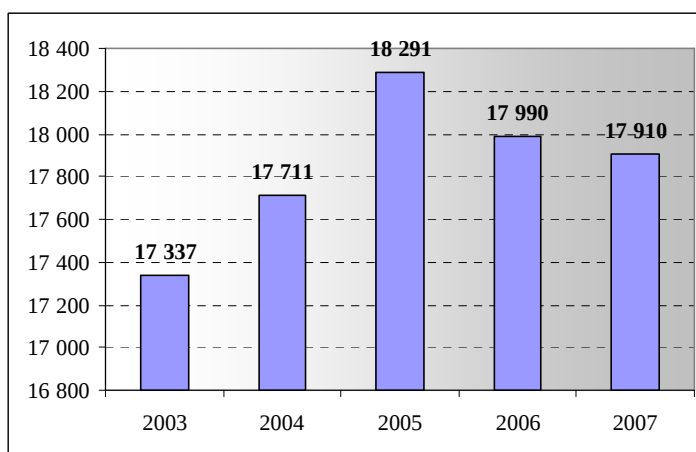
Graf č. 26 V roce 2007 bylo evidováno 45 028 dětí a mladistvých. Tyto děti pocházejí z následujícího rodinného prostředí.

3.7.2 Děti do patnácti let

V této části výzkumu jsem se zaměřil na počet evidovaných dětí do 15 let za uvedené období, viz graf č. 27. Je patrné, že nejvíce dětí bylo kurátorem pro mládež evidováno v roce 2005.

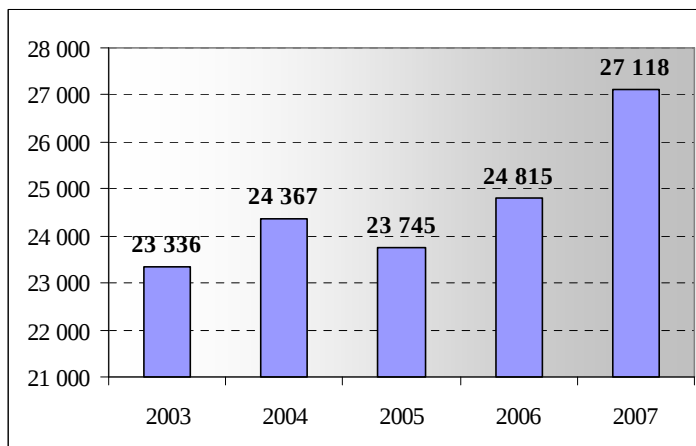
Graf č. 27 Počet evidovaných dětí do 15 let od roku 2003 až do roku 2007

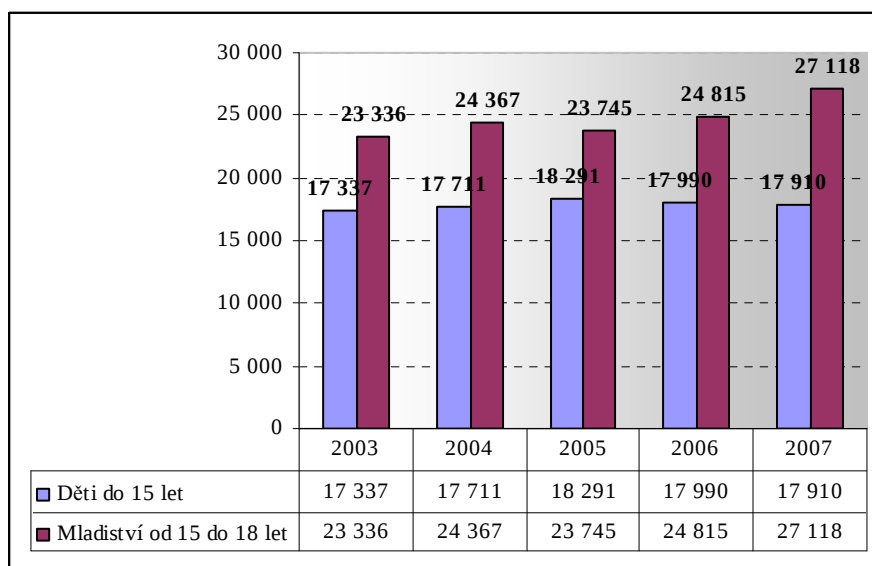
3.7.3 Mladiství od 15 do 18 let

Zde jsem se zaměřil na počty mladistvých od 15 do 18 let evidovaných kurátorem pro mládež za uvedené období, viz graf č. 28. Z grafu je zcela patrný nárůst. Nejvíce evidovaných bylo v roce 2007. Rovněž je zřejmý rozdíl v počtu oproti dětem do 15 let, viz graf č. 27.

Graf č. 28 Počet evidovaných mladistvých do 18 let od roku 2003 až do roku 2007

Graf č. 28 Celkové údaje o počtu evidovaných dětí a mladistvých v letech 2003 až 2007

4 ZÁVĚR

V současné době se naše společnost potýká se závažným nárůstem sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Tyto jevy značně ohrožují dítě jak po stránce psychické, tak fyzické. Svým dopadem mohou zasáhnout nejenom zdraví jedince, ale i lidský život. Když jsem se začal zabírat danou problematikou, zjistil jsem, že veškeré dění v této oblasti směřuje pouze na základní a střední školy. Samozřejmě nelze odsuzovat tyto kroky, neboť vše, co se učiní v rámci prevence, je záslužné. Pokud však má mít prevence smysl, je zapotřebí postupovat systematicky.

Především je nutné překonat převládající rutinní praktiky a prohlubovat znalosti pedagogů v této problematice. Rovněž častá neschopnost nebo nechť připustit si, že tyto jevy se vyskytují i na naší škole, patří ke svazujícím článkům úspěšné prevence. Je zapotřebí vytvořit takové podmínky pro pedagogy všech stupňů škol, aby bylo možné s dětmi pracovat především formou hry a prožitkového učení. Jen tak můžeme v dětech upevnit smysl pro zodpovědnost a morálku. Dalším bodem může být nácvik zvládnutí a řešení konkrétních situací. Tím, že pedagog konkrétní situaci úspěšně zvládne, dostojí své odpovědnosti a důvěryhodnosti před dítětem, jeho rodiči i celou společností.

Alarmující výsledky mého výzkumu jsou důkazem toho, že u předškolních dětí by mělo být nejdůležitějším kritériem hodnocení dítěte, tedy to, jaké dítě je, zda ví, co je správné, jestli se dokáže odpovědně a nenásilně chovat. Tlak rodiny, základní školy a v neposlední řadě i společnosti na úspěšnost dětí v životě se stává dominantou doby. I dítě, které v mateřské škole neovládalo některé ze základních dovedností, může být v životě úspěšnější a šťastnější než dítě, které sice zvládlo, ale svým chováním a jednáním se zařadilo mezi deprivanty.

Ve výzkumu jsem se zaměřil i na vliv předškolních pedagogů. V 35% byly respondentky svědky zesměšňování, ponižování a urážení dítěte ze strany kolegyň. Výzkum potvrdil, že následně se takové dítě v 76% stává terčem posměchu nebo útoku ostatních dětí. Ve 42% se terčem útoku ostatních dětí stává dítě, které se odlišuje svým chováním. Dále bylo prokázáno, že učitelky dávají přednost při předcházení sociálně patologickým jevům, společným rozhovorům před pohybovými činnostmi a pro sociální hrou. Dáme-li si tato čísla do souvislosti, dojdeme k závěru, že nedostatek pohybu, nebo nemožnost jinak vyjádřit svoji vnitřní energii může vyvolat u dítěte pocit neuspokojení potřeb. Tak může dojít ke změně chování, na které bude učitelka nějakým způsobem reagovat. Svou negativní reakcí pak může ovlivnit i ostatní děti.

Tato práce se ve svém výzkumu nezaměřila na to, jakým procentem se na výskytu sociálně-patologických jevů podílí rodina a média, protože by to svým rozsahem přesáhlo rozsah této bakalářské práce. Mohlo by to však být předmětem dalšího zkoumání.

Výzkumem se potvrdilo, že sociálně patologické jevy výrazně zasahují do předškolního vzdělávání. Téměř 100%, to jest 212 učitelek, potvrdilo, že se ve své mateřské škole setkávají s agresivitou, a to především s její fyzickou formou. Rovněž záměrná lež, která se u dětí objevuje v 86% a krádež, která spolu s vandalismem dosahuje shodně 69%, se významně podílejí na sociálně patologických jevech v našich mateřských školách. Musím říci, že i když jsem výskyt těchto jevů v předškolním vzdělávání předpokládal, jsou takto vysoká čísla překvapující. Je nutné si povšimnout, že výskyt těchto jevů označují učitelky spíše za ojedinělý. I tak je alarmující, že se již děti předškolního věku s výskytem těchto jevů vůbec setkávají. Přestože nebo právě proto, že se jedná o počátky těchto jevů a neprojevují se ve své plné rozvinuté formě, měly by být získané poznatky využity především při zpracování účinných preventivních programů.

Výsledky Českého statistického úřadu z let 2003 až 2007 potvrzují, že v návaznosti na nižší porodnost klesá celkový počet dětí ve věku do 18 let. Oproti tomu data Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, odbor právní ochrany dětí, potvrzují, že počet případů evidovaných kurátorem pro děti a mládež do 18 let stoupá. Z dalších údajů o rodinném zázemí těchto dětí vyplývá, že nejvíce problémů mají děti z úplných rodin. Pravděpodobně tedy stoupá počet nefunkčních nebo nestabilních, byť úplných, rodin.

Z výsledku výzkumu je zřejmé, že je nutné zpracovat a aplikovat dlouhodobé preventivní programy již u dětí v předškolním věku. Dále je třeba zvyšovat vzdělanost pedagogů v této oblasti a do procesu preventivně výchovné činnosti aktivně zapojit i rodinu.

Pevně věřím, že výsledky mého výzkumu se stanou nejen podnětem pro širokou diskusi, ale i podnětem pro tvorbu preventivních programů.

Literatura

- ANTIER, E. Agresivita dětí. Praha: Portál, s.r.o., 2004. ISBN 80-7178-808-2.
- ČAČKA, O. Psychologie dítěte. 3. vyd. Tišnov: Sursum, 1997. ISBN 80-85799-03-0.
- ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-7.
- DEISSLER H. H., Každodenní problémy v mateřské škole. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-010-3.
- HRUŠÁKOVÁ M., Dítě, rodina, stát. Brno: Masarykova univerzita – právnická fakulta, 1993. ISBN 80-210-0694-3.
- JEDLIČKA, R., KOŤA, J. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-555-8.
- KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
- KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T. Respektovat a být respektován. 2. vyd. Spirála, 2007. ISBN 80-901873-7-4.
- KOUKOLÍK F., DRTILOVÁ, J. Vzpouora deprivantů. Praha: Makropulos, 1996. ISBN 80-901776-8-9.
- MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti, 2. vyd. Praha: Avicentrum, zdravotnické nakladatelství, n.p. 1989, 08-056-89.
- MIŇHOVÁ, J., NOVOTNÁ, L. Psychopatologie pro učitele. Plzeň: Západočeská univerzita, fakulta pedagogická, 2000. ISBN 80-7082-594-4.
- MÜHLPACHER, P. Sociální patologie. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2511-5.
- NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., BRABENEC., F. Zákon o sociálně právní ochraně dítěte. Praha: Linde, 2000. ISBN 80-86131-26-2.
- PEŠATOVÁ, I. Sociálně patologické jevy u dětí školního věku. Liberec: Technická univerzita, 2007. ISBN 978-80-7372-291-3.
- POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. Prevence sociálně patologických jevů: Manuál praxe. 3. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, r. s., 2003. ISBN 80-86568-04-0.
- ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- ŠVARCOVÁ, E., ČAPEK, R. Pro prevenci sociálně patologických jevů. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2002. ISBN 80-7041-425-1.

VYKOPALOVÁ, H. Sociálně patologické jevy v současné společnosti. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0337-4.

Elektronické zdroje

http://www.detskaprava.cz/nactileti/letaky_rasismus.htm

http://www.help24.cz/index.php?page=clanky&view=kde_prameni_vandalismus

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vandalismus>

http://www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/PH_20006_07_51_MP_k_prevenci_SPJ_k_podpisu_mini.pdf

Ostatní

UN - Učitelské noviny, 28/2007, ročník 110.

UN - Učitelské noviny, 7/2007, ročník 110.

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Dotazník pro pedagogické pracovníky

Příloha č. 3 - Žádost o poskytnutí dat z MSPV ČR

Příloha č. 2 - Žádost o poskytnutí dat z ČSÚ

Přílohy

Příloha č. 1

DOTAZNÍK pro pedagogické pracovníky v MŠ

Dobrý den, chtěl bych Vás touto cestou požádat o vyplnění níže uvedeného dotazníku, který je nedílnou součástí mé bakalářské práce. Jeho podstatou je zjistit, jak dalece je v současné době zasaženo prostředí předškolního vzdělávání některými sociálně patologickými jevy, a určit některé možné příčiny jako spouštěcí mechanismy. Dotazník je **anonymní** a obsahuje otázky s navrhuje odpověďmi. Součástí některých otázek je i pomocná definice, která by Vám měla napomoci k adekvátní odpovědi. Správnou odpověď vždy **označte kroužkem**. Za vyplnění tohoto dotazníku Vám děkuji.

.....
Luděk Hruška
student PF JCU

Co jsou sociálně patologické jevy?

„Sociálně patologickým jevem se obecně rozumí takové chování jedince, které je charakteristické především nezdravým životním stylem, nedodržováním nebo porušováním sociálních norem, zákonů, předpisů a etických hodnot, chování a jednání, které vede k poškození zdraví jedince, prostředí, ve kterém žije a pracuje, a ve svém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím.“ (Prevence sociálně patologických jevů – manuál praxe – Pokorný, Telcová, Tomko).

Sociálně patologické jevy v MŠ mohou být: agresivita; lež; dětská krádež; vandalismus; rasismus; šikana.

Agresivita je násilné chování dítěte, které je zaměřeno proti vrstevníkům (někdy také rodičům nebo vychovatelům, např. v mateřské škole) a které se projevuje útočností - útočným jednáním vůči druhému jedinci nebo předmětu. Může být fyzická, verbální nebo symbolická.

- **Agresivita verbální (slovní)** např. nadávání a posměch, vyhrožování
- **Agresivita fyzická** např. kopání, kousání, štípání, bití, rány pěstí
- **Agresivita symbolická** např. vyhrožující gesta, mimika

Setkala jste se ve své profesi u dětí s agresivitou?

- a) ano
- b) ne

Poznámka: pokud jste v této otázce zaškrtnla odpověď **b)**, dále již nevyplňujte otázky týkající se agresivity. Děkuji.

Vyskytuje se agresivita u dětí v MŠ?

- a) často
- b) ojediněle

Jaká forma agresivity u dětí v MŠ převládá?

- a) verbální
- b) fyzická
- c) symbolická

Lež je vědomé a záměrné zkreslování skutečnosti za účelem ochránit se, vyhnout se nepříjemné situaci, povinností nebo se záměrem ublížit tímto způsobem jinému. O lži hovoříme až tehdy, když je dítě schopno odlišovat skutečnost od fantazijních představ. O lhaní jako poruše chování můžeme mluvit v případě, pokud je patrný záměr získat vlastní výhody nebo poškodit druhého člověka.

Setkala jste se ve své profesi u dětí s vědomou a záměrnou lží?

- a) ano
- b) ne

Poznámka: pokud jste v této otázce zaškrtnla odpověď **b)**, dále již nevyplňujte otázky týkající se lži. Děkuji.

Vyskytuje se tato vědomá a záměrná lež u dětí v MŠ?

- a) často
- b) ojediněle

Dětská krádež - krádež je vědomé odcizení určité věci. Předpokládá takový stupeň duševního vývoje dítěte, když rozezná rozdíl mezi svými a cizími věcmi a etickou nepřijatelnost tohoto činu. Od prosté krádeže musíme odlišit kleptomanií - duševní porucha.

Setkala jste se ve své profesi s dětskou krádeží?

- a) ano
- b) ne

Poznámka: pokud jste v této otázce zaškrtnuli odpověď **b)**, dále již nevyplňujte otázky týkající se dětské krádeže. Děkuji

Vyskytuje se tato dětská krádež v MŠ?

- a) často
- b) ojediněle

Rasismus je agresivní či ponižující chování k příslušníkům „jiné rasy“. Rasisté rozlišují různé rasy podle fyzického charakteru, jako je barva kůže nebo kvalita vlasů. Je založen na nedůvěře, a dokonce na pohrdání lidmi, kteří mají jiné fyzické a kulturní rysy, než jsou ty naše (v MŠ např. neochota dát kamarádovi jiného vzhledu na vycházce ruku; sedět s ním u stolečku; ignorace při hrách).

Setkala jste se ve své profesi u dětí s rasismem?

- a) ano
- b) ne

Poznámka: pokud jste v této otázce zaškrtnuli odpověď **b)**, dále již nevyplňujte otázky týkající se rasismu. Děkuji.

Vyskytuje se rasismus u dětí v MŠ?

- a) často
- b) ojediněle

Vandalismus je svévolné a bezdůvodné poškozování a ničení majetku, které nepřináší dotyčnému žádné materiální obohacení a pro které zpravidla nemá žádný motiv - většinou tak koná jen pro vlastní potěšení či pro potřebou odreagovat se (v MŠ např. rozbíjení hraček; boření staveb; záměrné ničení věcí kamarádů i svých).

Setkala jste se ve své profesi u dětí s vandalismem?

- a) ano
- b) ne

Poznámka: pokud jste v této otázce zaškrtnuli odpověď **b)**, dále již nevyplňujte otázky týkající se vandalismu. Děkuji.

Vyskytuje se tento vandalismus u dětí v MŠ?

- c) často
- d) ojediněle

Šikana je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašit jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to **cílené a obvykle opakované** užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, poškozování věcí druhé osoby, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.

Setkala jste se ve své profesi u dětí s šikanou?

- a) ano
- b) ne

Poznámka: pokud jste v této otázce zaškrtnla odpověď **b)**, dále již nevyplňujte otázky týkající se šikany. Děkuji.

S jakou formou šikanování jste se v MŠ setkala?

- a) verbální (opakované posmívání; nadávání, slovní napadání; vyhrožování, komandování aj.)
- b) fyzická (opakované kopání; bouchání; tahání za vlasy aj.)
- c) obojí

Nejčastější obětí ataků se stává dítě ?(zde je možno zaškrtnout více odpovědí)

- a) odlišné vzhledem
- b) odlišné chováním
- c) s handicapem
- d) nelze přesně určit

Jak nejčastěji předcházíte sociálně patologickým jevům?(zde je možno zaškrtnout více odpovědí)

- a) společné rozhovory na dané téma
- b) zvýšená pohybová aktivita
- c) prosociální hra
- d) nepředcházím

Máte zpracovaný preventivní program na sociálně patologické jevy ve vaší MŠ?

- a) ano
- b) ne, ale uvažujeme o něm
- c) ne

Byla jste svědkem, že některá kolegyně zesměšňovala, ponižovala či urážela dítě?

- a) ano
- b) ne

Poznámka: pokud jste v této otázce zaškrtnla odpověď **b)**, dále již nevyplňujte poslední otázku. Děkuji.

Stává se dítě zesměšňované, ponižované či urážené učitelkou terčem posměchu nebo útoku ostatních dětí?

- a) ano
- b) ne

Příloha č. 2

**Luděk Hruška, Luženičky 18, 344 01 Domažlice, tel.: 606 283 267
e-mail: hruska.ludek@centrum.cz**

Ing. Aleš Král
Sociálně právní ochrana dětí
MPSV ČR
Na Poříčním právu 1/376
128 01 Praha 2

V Luženičkách dne 18.11.2008

Věc: Žádost o poskytnutí informace

Vážený pane,

jsem studentem Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a rád bych využil některá vaše data pro bakalářskou práci. Chtěl bych Vás touto cestou požádat o poskytnutí dat celorepublikových statistických výkazů o výkonu sociálněprávní ochrany dětí - vzor V(MPSV) 20-01. Neboť mi není známo, od jaké doby Váš rezort zpracovává tato data elektronicky, zašlete mi prosím ta, která máte v této podobě k dispozici. Rád bych využil i data za rok 2008. Případné náklady s tím spojené uhradím.

Za kladné vyřízení žádosti předem děkuji.

S pozdravem a přáním pěkného dne

Luděk Hruška

Příloha č. 3

**Luděk Hruška, Luženičky 18, 344 01 Domažlice, tel.: 606 283 267
e-mail: hruska.ludek@centrum.cz**

Mgr. Tereza Leščinská
Český statistický úřad
Pracoviště informačních služeb
Plzeň
Slovanská alej 36
326 64 Plzeň

V Luženičkách dne 10.12.2008

Věc: Žádost o poskytnutí informace

Vážená paní,

jsem studentem Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a rád bych využil některá Vaše data pro bakalářskou práci. Chtěl bych Vás touto cestou požádat o poskytnutí dat celorepublikových statistických výkazů za období 2003 - 2007. Jedná se o počet dětí do 15 let a počet dětí do 18 let za výše uvedená období. Případné náklady s tím spojené uhradím.

Za kladné vyřízení žádosti předem děkuji.

S pozdravem a přáním pěkného dne

Luděk Hruška